

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Kai Kunimägi

**LAPSEVANEMATE KOGEMUSED
LAHKUMINEKU MÕJUST JA
TOETAVATEST TEENUSTEST**

Lõputöö

Juhendaja: Kandela Õun, MA

Pärnu 2023

Soovitan suunata kaitsmisele

(allkirjastatud digitaalselt)

Kandela Õun

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht

(allkirjastatud digitaalselt)

Monika Kumm

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

(allkirjastatud digitaalselt)

Kai Kunimägi

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade lahkuminekujärgselt laste elukorralduslike küsimustega seotud probleemidest	7
1.1. Ülevaade kooseluvormidest ja peremudelitest	7
1.2. Lahkumineku mõju lapsevanematele ja lastele	10
1.3. Lahkuminekujärgse positiivse vanemluse olulisus	14
2. Uuring lapsevanemate kogemusesest lahkumineku mõjust ja toetavatest teenustest	21
2.1. Riikliku perelepitusteenuse ülevaade ja hetke olukord Eestis	21
2.2. Uurimismetoodika ja valimi kirjeldus	22
2.3. Uurimistulemuste tõlgendamine	26
2.4. Järeldused ja ettepanekud	36
Kokkuvõte	44
Viidatud allikad	46
Lisad	52
Lisa 1. Ankeetküsitlus	53
Lisa 2. Sõnapilv vanemate vabadest kommentaaridest ankeetküsitluse küsimustele .	59
Lisa 3. Ekspertintervjuu küsimused	60
Lisa 4. Respondentide kommentaarid	61
Summary	62

SISSEJUHATUS

Abielu või kooselu lõppemisel ei suuda lapsevanemad sageli mõista tõsiasja, et lahutavad mees ja naine ning lapsevanema vastutus lapse õiguste ja heaolu eest ei katke, see on sätestatud Lastekaitseaduse (2014) § 7 ja sellest tulenevalt peab lahutusejärgselt säilima lapsevanemate vaheline koostöö ja positiivne vanemlus.

Nylund jt (2018, lk 10) toovad välja, et tänapäeva ühiskonnas on lahkuminekujärgselt suureks väljakutseks laste hooldusõigusega seotud vanematevahelised vaidlused. Vajaliku abi ja toetuse puudumisel tekivad aina uued ja suuremad probleemid. Civitta (2022, lk 26) uuringust selgub, et lastekaitsetöötajate tööst ligi poole hõlmab vanemate lahkuminekuga seotud perekonnakonfliktidega tegelemine. Võrreldes viie aasta taguse ajaga on kasvanud hooldus- ja suhtlusõiguse asjade arv I astme kohtutes. 2019. aastal lahendati kohtus 2353 elatise ja 1179 hooldus- ja suhtlusasja (Sarv, 2020, viidatud Civitta, 2022, lk 26 vahendusel).

Lahkuminekuga seotud laste hooldusõiguslike küsimuste vaidlused ehk perekonnaõiguslikud asjad tsiviilkohtumenetluses (Eesti kohtud, 2023) on võrreldes ametlike lahutuste arvuga (Statistikaamet, 2022a) suuremas osakaalus. 2021. aastal registreeriti Eestis ametlikke lahutusi 2554 korral (Statistikaamet, 2022a), kuid I ja II astme kohtute menetlusstatistika andmetel on tsiviilkohtumenetlusesse saanud perekonnaõiguseasjade arv 2021. aastal 3384 (Eesti kohtud, 2023). Kirjeldatu näitab, et lahkumineku korral nii ametlikult registreeritud kooselu, kui ka vabaabielu puhul otsitakse lahendusi pigem kohtusüsteemist, mitte lapsevanemate omavahelisest koostöö ja suhtluse parandamisest.

Kui laste elu üle otsustab kohus, siis kehtestatakse sageli jäigad lepingud elukoha ja suhtluskorra kohta, mis lähevad vastuollu laste vajadusega ise oma elukorralduses kaasa rääkida. Selline olukord muudab võimatuks muude lahenduste osas kokku leppida või läbi rääkida nii, et laste soovide ja vajadustega arvestataks. (Berman , 2018, lk 113)

Selleks, et säästa vanemaid ja lapsi pikast ning kulukast kohtuvaidlusest, tuleb aidata vanematel omavahel jõuda kokkulepeteni, mis arvestavad laste vajadustega ning vähendavad riigi halduskoormust (Sotsiaalministeerium, 2015, lk 84). Riikliku perepoliitika eesmärke silmas pidades on lapsega seotud vaidlusküsimused kriitilise tähtsusega ja sellest tulenevalt on lepitus alternatiiviks kohtumenetlusele (Sotsiaalministeerium, 2015, lk 88). Riiklikku perelepitusteenust reguleerib 01.09.22. kehtima hakanud Riikliku perelepitusteenuse seadus (2021).

Tuginedes eelnevatele allikatele on uurimistöo probleemiks lapsevanemate vähene teadlikkus lahkuminekü mü mõjust lapsele ja lahkuminekü protsessi toetavatest teenustest, mis aitaksid neil laste elukorralduslikke küsimusi lahendada konfliktivabalt ja kohtuväliselt. Töö eesmärk on välja selgitada lapsevanemate vajadused lahkuminekü protsessi toetavatest teenustest ning vastavalt saadud tulemustele teha ettepanekud Sotsiaalkindlustusameti (edaspidi SKA) laste heaolu osakonna perelepituse tiimile.

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgnevad uurimisküsimused:

- Millised on lapsevanemate kogemused lahkuminekü protsessist ja selle mõjust?
- Millist tuge vajavad lapsevanemad lahkuminekü protsessis, et lapse hooldusõiguslikud küsimused saaksid konfliktivabama ja kohtuvälise lahenduse?

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks on autor koostanud järgmised uurimisülesanded:

- anda kirjanduslik ülevaade kooseluvormidest ja perestruktuuridest; konfliktse lahkuminekü mõjudest lastele ja nende vanematele ning lahkumineküjärgse positiivse vanemluse olulisusest;
- kavandada ja läbi viia segameetodil uuring lahku läinud lapsevanemate seas;
- selgitada välja lapsevanemate kogemused lahkuminekü protsessist ja selle mõjust ning nende vajadus lahkuminekü protsessi toetavate teenuste järele;
- analüüsida saadud uurimistulemusi, seostada neid töö teoreetilise osaga ning teha lähtuvalt neist ettepanekud SKA laste heaolu osakonna perelepituse tiimile riikliku perelepitusteenuse ja sellega seotud paralleelteenuste arendamiseks.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis annab töö autor kirjandusliku ülevaate maailmas levinud erinevatest kooseluvormidest ja perestruktuuridest, lahutuse mõjust lastele ja lapsevanematele ning lahkumineküjärgse positiivse vanemluse

olulisusest. Selleks kasutas autor erinevaid teadusartikleid ja erialakirjandust inglise, hispaania ja eesti keeles ning erinevaid õigusakte. Kirjandusallikate leidmiseks kasutati peamiselt elektroonilisi andmebaase ScienceDirect, ESTER, EBSCO ja Google Scholar. Töö teises peatükis tutvustatakse uurimuse meetodikat, valimi koostamist ja uuringu läbiviimist lahkumineku kogemusega lapsevanemate seas. Tehakse kokkuvõtted ja järeldused uurimistulemustest ning ettepanekud SKA laste heaolu osakonna perelepituse tiimile teenuste vajalikkusest lahkuminekujärgselt laste hooldusõigusküsimuste kohtuväliseks lahendamiseks.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE LAHKUMINEKUJÄRGSALT LASTE ELUKORRALDUSLIKE KÜSIMUSTEGA SEOTUD PROBLEEMIDEST

1.1. Ülevaade kooseluvormidest ja peremudelitest

Viimastel aastatel on abielude kõrvale tekkinud teistsuguseid perevorme nagu vabaabielud, üksikvanemaga pered ja kärghpered. Vanassche (2013, lk 501) ja tema kolleegid väidavad, et kui varem oli Lääne ühiskonnas domineerivaks peremudeliks abielupaar koos lastega, siis nüüd on selle peremudeli kõrvale tulnud üksikvanemad, uuesti abiellunud paarid, koos elavad vabaabieliu paarid ning vabatahtlikud vallalised.

Sobotka ja Berghammer (2021, lk 178) väitel on viimase poole sajandi jooksul perekäitumine Euroopas põhjalikult ümber kujundatud. Muutused on toimunud erineva kiirusega ja on olnud eriti kiired riikides, kus kuni 1980. aastateni oli traditsioonilise perekonna muutumine suhteliselt aeglane, kuna katoliku kirikul oli tugev mõju perekonna hoiakutele ja seadusandlusele. Soolise revolutsiooni raamistik väidab, et perekonnas toimuvad muutused on peamiselt tingitud naiste elu ümberkujundamisest (Sobotka & Berghammer, 2021, lk 163) ning selle perspektiiviga võib paraneda arusaam muutuvast sotsiaalsest kihistumisest partnerluses, abieludes, elukorralduses ja perekonna stabiilsuses, seda aga ei toeta riigi tasandi suundumused (Sobotka & Berghammer, 2021, lk 179). Dinisman ja tema kolleegid (2017, lk 105) leiavad, et perekonna struktuur on viimase sajandi jooksul oluliselt muutunud, mõiste „perekond“ on muutunud aina ebaselgemaks ning standardperekonda ei ole enam olemas.

Richardson (2018, lk 45) tõdeb, et perekond on elementaarne sotsiaalne üksus ja tugevad pered toimivad toetavate üksustena, pakkudes olulisi ressursse kõigile liikmetele.

Perekonna struktuur võib mõjutada noorukite tervist (Stritzel *et al.*, 2022, lk 1) ja perekonna olemus võib mängida mõjukat rolli noorukite tugivõrgustike moodustamisel, ja samas vastupidiselt võib see neile olla ka stressi ja depressiooni allikaks (Richardson, 2018, lk 17). Millele võib lisada veel Oja jt (2019, lk 58) poolt leitud fakti, et perekonna struktuur mõjutab laste suitsiidimõtteid. Uuringust selgus, et kasuvanemaga koos kasvavatel lastel oli suitsiidimõtteid ligi kaks korda rohkem, kui bioloogiliste vanematega kasvavatel lastel.

Zaborskis ja tema kolleegid (2022, lk 1) uurisid perestruktuuride erinevaid mustreid ja dünaamikat ning leidsid, et 2018. aastal elas 73% noorukitest nii ema kui ka isaga, 14% üksikvanemaga peres ja umbes 9% noorukitest elas teises peretüübis. Aastatel 1994–2018 vähenes mõlema vanemaga peredes elavate noorte osakaal keskmiselt kümme protsendipunkti.

Kalmijn ja Leopold (2021, lk 7) analüüsisid kaheksat Euroopa riiki ning leidsid, et Eestis, Rootsis ja Ühendkuningriigis on lahkumineku määr kõrgeim ning Prantsusmaal ja Belgias madalaim. Põhjamaades on kooselu võrreldes abieluga sagedamini levinud, kuid mitteabieluline vanemlus on levinud kõikides analüüsitud riikides. Järeldati veel, et Euroopa riikides on abielude, kooselude ja lahutuste määr oluliselt madalam, kui Ameerika Ühendriikides. Eestis on levinud vaba kooselu, mis vormistatakse abieluks sageli alles pärast laste sündi, mis tähendab, et lapsed sünnivad vallalistel vanematel, kuid kasvavad suures osas, kas abielus või lahkuläinud vanemate peres (Sarv *et al.*, 2021, lk 24).

Lisaks juba tavapäraseks saanud mitteabielulisele kooselule, pöörab Dew (2021, lk 58) tähelepanu veel ühele täiskasvanute romantilise suhte tüübile, mida juba kultuuriliselt aktsepteeritakse – konsensuslik mitte-monogaamia ehk rohkem kui ühe partneriga seotud romantiline ja/või seksuaalne suhe, millega on nõus kõik pooled. Perevormide vahelised piirid aina hägustuvad ja ühise hooldusõiguse populaarsuse kasv seab kahtluse alla varasemad jagunemised üksik- ja kahe vanemaga peredeks (Härkönen *et al.*, 2017, lk 178).

Zaborskis jt (2022, lk 11) uuringu tulemused kinnitasid valusat sotsiaalset tõsiasi, et suur osa uuringus osalenud noorukitest elab üksikvanemaga peredes, millest enamikku juhivad

üksikemad. López (2002, viidatud Ramírez *et al.*, 2022, lk 2 vahendusel) toob välja, et 1989. aastal määratles Euroopa Komisjon üksikvanemaga perekonna, kui perekonna, mis koosneb „vanemast, kes ei ela koos abikaasaga ega ela koos teiste isikutega, kuid elab koos vähemalt ühe alaealise ja vallalise lapsega“.

Sotsiaalne tegelikkus annab aga erinevaid käsitusi üksikvanemaga perede mudelitele ning nende tekkimise põhjustele. Üksikvanemluse tekkepõhjustena on Ramírez jt (2022, lk 2) välja toonud järgmised tegurid:

- abielulahutus või muu kooselu lõppemine;
- ühe vanema surm;
- vanema püsiv või pikaajaline puudumine, mille põhjuseks võib olla
  - haiglaravi või tõsised haigused nagu näiteks narkomaania või psüühikahäired;
  - migratsioon;
  - pere hülgamine, lahkumine;
  - spetsiifilised töökohad nagu sõjavägi või merevägi;
  - pikaajaline vangistus;
- lapsendamine;
- üksikvanemlus omal valikul (Ramírez *et al.*, 2022, lk 2).

Kõige parem on lapsele olukord, kui ta saab kasvada omaenda hoolitsevas peres, kuhu kuuluvad nii lapse õed-vennad, kui ka vanavanemad (Sarv *et al.*, 2021, lk 21). Statistikaameti andmetel on perekonna mõiste defineerimisel Eestis kasutusel mõiste leibkond, mille moodustavad ühisel pinnal elavad ja ühiselt toitu ning elarvet jagavad inimesed. Sarv ja tema kolleegid (2021, lk 21) toovad välja, et tänapäeval on Eestis tavapärane, et lapsel on nii emakodu, kui ka isakodu ehk vanemad ei ela ühes elupaigas.

Kreidl ja tema kolleegide (2017, lk 96–97) läbi viidud uuring illustreerib, kuidas rahvastikutrendid toidavad ebavõrdsust. Lahutatud, vabaabielus ja üksikvanemate ning kasuvanematega laste osakaal on arenenud ühiskondades üha suurenev. Arenenud riikides on viimastel aastakümnetel täheldatud lahutuste arvu suurenemist, mis süvendab selliste perede ebasoodsat olukorda. Seda tõdevad ka Ramírez ja tema kolleegid (2022,

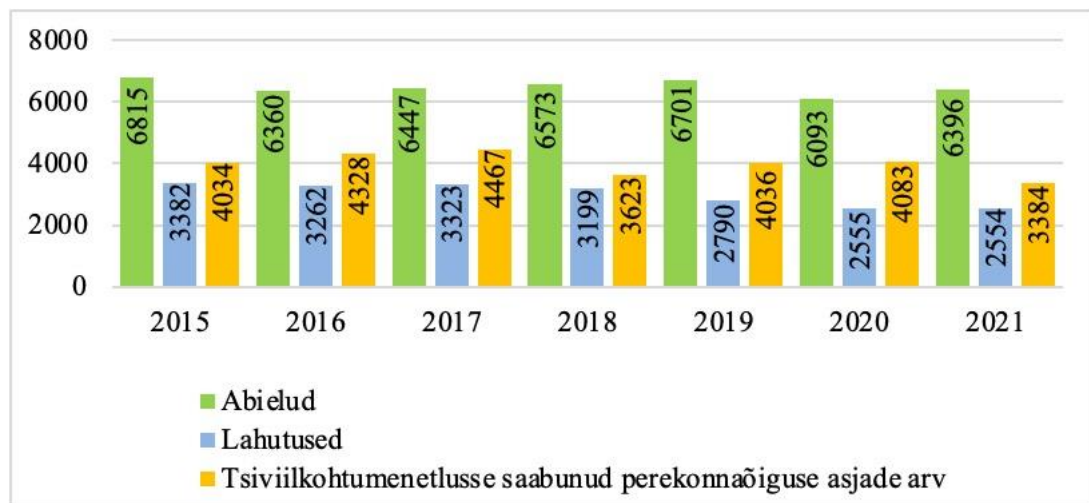
lk 2), et üksikvanemaga perel on suurem oht sattuda vaesusesse ja sotsiaalsesse tõrjutusse ning suureneb vajadus sotsiaalteenuste järele.

Kooseluvormid ja seda mõjutavad tegurid on tänapäeval väga erinevad. Ühiskonnad ja kultuurid aktsepteerivad palju erinevusi ning inimestel on järjest suurenenud vabadus ja võimalused oma elu korraldada. Kõige selle taustal on järjest keerulisem leida lahendusi sellest olukorrast tekkivatele uutele probleemidele.

1.2. Lahkumineku mõju lapsevanematele ja lastele

Lahkuminek on protsess, mis mõjutab kõiki osapooli. Mõju võib olla laiaulatuslik ja väljenduda erinevalt. Lahkuminekuga kaasneb sageli nii laste, kui ka nende vanemate heaolu langus.

Statistikaameti (2022a) andmetel abielude ja lahutuste osakaal aasta-aastalt küll väheneb (vt joonis 1), kuid konfliktsed laste hooldusõiguslike küsimuste vaidlused samas tempos ei vähene, mida tõendab tsiviilkohtumenetluse saadud perekonnaasjade suur osakaal (Eesti kohtud, 2023).

Joonis 1. Abielude, lahutuste ja tsiviilkohtumenetluse saadetud perekonnaasjade statistika 2015–2021 Allikad: Statistikaamet, 2022a; Eesti kohtud, 2023

Alates 1.09.2022 on kohtulikule laste hooldusõiguslike küsimuste lahendamisele alternatiiviks riiklik perelepitusteenus. Riiklikku perelepitusteenust korraldab SKA, vastutades samaaegselt teenuse kvaliteedi, järelvalve ja perelepitajate kvalifikatsiooni

eest. SKA lepinguliseks partneriks saab olla perelepitaja, kelle kvalifikatsioon vastab riikliku perelepitusteenuse seaduse (2021) § 6 sätestatud nõuetele.

Ramírez ja tema kolleegid (2022, lk 8) tõdevad, et abielulahutus ei ole üksikjuhtum, vaid hõlmab keerukat sotsiaalsete suhete muutuste seeriat. See algab abielusuhte purunemisega, jätkub sageli kaootilise partnerluse lagunemise perioodiga ning jätkub mõnikord aastaid kestva tasakaalustamatusega perekonnas.

Cao jt (2022, lk 500) leiavad, et laste kohanemist vanemate lahkuminekul mõjutavad lahkuminekueelsed ja -järgsed protsessid. Tulliuse jt (2022, lk 977) läbi viidud uuring lisab, et noorukite tervisliku arengu jaoks on olulisem pigem vanemate lahutusejärgne, kui sellele eelnev faas. Kravdal ja Wörni (2023, lk 91) uuringud kinnitavad, et vanemate halb omavaheline suhe enne lahutust mõjutab tugevalt vanemate endi vaimset tervist. See taastub pärast lahutust kiiresti ehk lahutus mõjub neile lühiajalise kriisina. Laste vaimse tervise näitajad (Kravdal & Wörn, 2023, lk 93) aga muutuvad vastupidiselt vanemate omale halvemaks pigem lahutusejärgselt.

Sama väidavad Kreidl ja tema kolleegid (2017, lk 96), et lahutus mõjutab lapsi rohkem, kui täiskasvanuid. See on tingitud asjaolust, et vanemad on otseselt seotud lahutusotsuse tegemisega ja seega negatiivne mõju neile väheneb pärast lahutust. Eriti riikides, kus lahutuse levimus on suurem, ehk kui lahutatud täiskasvanute osakaal suureneb, siis väheneb lahutuse keskmine mõju täiskasvanutele. Sama loogika aga ei kehti laste osas, kuna nemad ei saa oma vanemate lahutuse osas otsustada ega kaasa rääkida, siis on negatiivne mõju neile suurem.

Couch'i jt (2015, lk 1489) vaatenurk abielulahutusest on kui üleminek, mis võib kujundada indiviidi majanduslikku, sotsiaalset ja tervislikku teekonda. Lisaks, uurides abielulahutuse ja tövõimetuse seoseid USA-s leidsid Couch ja tema kolleegid (2015, lk 1507), et lahutatud meeste hulgas suurenes tövõime langus ja tövõimetushüvitise saamise tõenäosus. Tamborini ja tema kolleegide (2016, lk 109) tulemused toovad juurde uusi tõendeid, et ka lahutatud naiste tövõimetuse suurenemine hilisemas elus suurenes võrreldes abielus olevate naistega märkimisväärselt. Sellest järeldus, et lahutusel on pikaajaline negatiivne mõju nii meeste kui naiste tervisele veel mitu aastat pärast lahutust.

Lindström ja Rosvall (2016, lk 783) väidavad, et psühhiaatrilise elukaare epidemioloogias on väga oluline seos lapsepõlves kogetud vanemate lahutuse ja täiskasvanuea vaimse tervise vahel. Ramírez oma kolleegidega (2022, lk 10) ütleb aga, et traditsiooniline perekond ei ole positiivsete peresuhete ja laste terve psühholoogilise arengu vältimatuks eelduseks. Kuna suures osas tulenevad üksikvanemaga peredega seotud probleemid pigem varasematest kooselu konfliktidest, materiaalistest, psühholoogilistest ja sotsiaalsetest tingimustest, kui teise vanema puudumisest. Seega, kõrge konfliktitasemega peredest pärit lapsed saavad psühholoogilistes hinnangutes halvemini hakkama, kui vähese konfliktitasemega või lahutatud peredest pärit lapsed.

Varis ja tema kolleegid (2022, lk 611) uurisid 46 aastase jälgimisperioodi jooksul põhjalikult somaatiliste haiguste esinemissagedust üksikvanemaga perekondade järglastel ja leidsid, et mõned somaatilised haigused avalduvad üksikvanemaga peredes kasvanud inimestel sagedamini, kui kahe vanemaga peredes kasvanutel. Strizel oma kolleegidega (2022, lk 9) leiab, et üksikemaga perede arvu suurenemisel, võib olla kahjulik mõju noorukite uimastitarbimisele.

Bergströmi ja tema kolleegide (2013, lk 4) korraldatud uuringus selgub, et lahutatud vanematega lapsed tunnevad madalamat heaolu, kui mitte lahutatud vanematega elavad lapsed. Heaolu tase varieerus sõltuvalt laste elukorraldusest. Lapsed, kes elasid mõlema vanemaga koos, tundsid rohkem positiivset heaolu, kui need, kes elasid *enamasti* või *ainult* ühe vanemaga koos. Saadud tulemust, et lahutanud vanematega laste heaolu on madalam, kui abielus või koos elavate vanematega lastel, tõendasid Bergströmi jt (2013, lk 4) kinnitusel varasemad Rootsi ja rahvusvahelised uuringud. Lisades, et uuringud tuvastasid lahkuminekujärgsed tegurid, mis kahjustavad laste heaolu ning teevad erinevaid järeldusi selle kohta, kuidas ühine füüsiline hooldusõigus ehk kahes kodus elamine ja muud elukorraldust puudutavad tegurid, võivad mõjutada laste tervist ja heaolu (Bergström *et al.*, 2013, lk 2).

Kui laps ei saa suhelda võrdselt mõlema vanemaga või üks vanem takistab lapsel teise vanemaga suhtlust, tekib lapsel vanemast võõrandumine. Bernet ja Baker (2013, lk 99) defineerivad võõrandumise järgmiselt – võõrandumine on vaimne seisund, milles laps, kelle vanemad on lahutusejärgselt suures konfliktis, liitub ühe vanemaga (eelistatud vanem) ja keeldub suhtlemisest teise ehk võõrandatud vanemaga, ilma õigustatud

põhjusteta. Eelistatud vanem tekitab lapsele vale uskumuse, et teine vanem hülgas lapse, on kuri ja ei armasta teda. Selline vanemast võõrandumine ei mõjuta üksnes last, vaid ka vanemat, keda võõrandatakse.

Lee-Maturana oma kolleegidega (2020, lk 2273) kirjeldavad uuringu tulemustes, kuidas lapsevanemad võõrandumist tajuvad. Nad ütlevad, et see on nende elu halvim kogemus. Seda kirjeldatakse kui leinaks last, kes on veel elus, see on õigustest ilma jäämise lein. Võõrandumise otsese tagajärjena toovad võõrandatud vanemad kõige sagedamini välja unehäired ja neljandikul vanematest esineb enesetapukatseid. Mõned küsitluses osalenud väitsid, et on lausa korduvalt üritanud enesetappu. Üle poole vanematest väitis, et võõrandumine vähendas nende majanduslikku olukorda ja töövõimet. Toodi välja, et advokaadi tasud, kohtukulud ja elatisrahad võtavad suurema osa nende sissetulekust, millele lisaks stressi või liigse kohtus veedetud aja tõttu kaotati töökoht. Kulude katteks jäädi ilma oma kodudest ja varast, tekkisid suured võlad. Kolmandik osalenutest ütles, et see mõjutas nende füüsilist tervist. Ligi neljandikul võõrandatud vanematest on häiritud sotsiaalne elu. Kokkuvõttes näitavad tulemused, et vanemate võõrandumine mõjutab lapsevanemaid negatiivselt ja tõsiselt. Nad kogevad kurbust, stressi, pettumust, viha, süütunnet ja häbi. Võõrandumine mõjutab nende elu, rutiini, mõtlemist, tundeid ja käitumist.

Lindström ja Rosvall (2015, lk 212; 2016, lk 786–787) uurisid 2012. aastal Lõuna-Rootsis, millised on seosed lapsepõlves vanemate lahutuse kogemuse ja täiskasvanuea vaimse tervise vahel. Uuringu tulemusena toodi välja, et vanemate lahkuminek kogemuse kogemine just 0–4 aasta vanuselt, mõjutab täiskasvanueas nii vaimset tervist, kui enesetapumõtete kogemist ja enesetapukatsete sooritamist. Enesetapumõtete ja enesetapukatsete osakaal oli suurem 18–24aastaste täiskasvanud meeste ja naiste osas, kelle vanemad olid lapsepõlves lahutanud. Vaimse tervise halvenemist täiskasvanueas raporteerisid enamuses mehed, kes olid kogenud vanemate lahkuminekut 0–4 aasta vanusena.

Lisaks eelnevale toob töö autor välja veel ühe olulise fakti, millele pöörab Kreidl oma kolleegidega (2017, lk 94) tähelepanu uuringus, mille valimisse kuulus 13 riiki. Nimelt on märkimisväärseid erinevusi vanemate lahutuse ja laste haridustaseme vahelises seoses. Järeldati, et vanemate lahkuminek vähendab laste ülikooli lõpetamise tõenäosust kahe

protsendipunkti võrra. Ka Grätz (2014, lk 554) lükkab ümber uuringute tulemused, mis väidavad, et vanemate lahkumine ei mõjuta laste haridustulemusi. Ta leiab tõendeid, et vanemate lahuselu mõju laste haridusele on erinev ja leiab, et enamasti on lapsest eraldi elav vanem isa ja isa enda kõrge haridustase on oluline, sest tema investeeringud lapsesse pärast lahkuminekut võivad olla sotsiaalse funktsiooni seisukohast olulised. Meeste madalam haridus on tihedalt seotud partnerluse keerukuse ja ebastabiilsusega (Sobotka *et al.*, 2021, lk 178). Kõrgema haridustasemega isa osaleb lapse hariduse toetamises ka pärast senisest perest lahku kolimist ja uue leibkonna asutamist. See aitab leevendada lahkuminekujärgseid negatiivseid tagajärgi lapse hariduse omandamisele. (Grätz, 2014, lk 555) Samas leiavad Kreidl jt (2017, lk 96), et pärast lahutust vanemate uuesti abiellumine leevendab lahutuse negatiivset mõju, kuid seda rohkem täiskasvanutel, mitte niivõrd lastel.

Lapsevanemate lahkumine, sellele eelnev ja järgnev aeg ning konfliktisuse tase sellel ajal on suure mõjuga. Mõjutatud on nii laste, kui ka lapsevanemate vaimne ja füüsiline heaolu, laste hariduslik võimekus, lisaks perede sotsiaalne hakkamasaamine ja vanemlik võimekus.

1.3. Lahkuminekujärgse positiivse vanemluse olulisus

Kõik lapsed vajavad oma vanemaid ka pärast nende lahkuminekut. Olla lapsevanem pärast mehe-naise suhte lõppu ei ole alati kerge. Abielupaarid lahutavad erinevatel põhjustel, nii perekonna, isikliku ja laste elu eri etappidel ning erinevatest peretraditsioonidest ja -struktuuridest lähtuvalt. (Ramírez *et al.*, 2022, lk 8) Riigi jaoks on oluline toetada lapsevanemaid ja peresid laste kasvatamisel, kuna vanemlus on ühiskonna nurgakivi (Anniste *et al.*, 2018, lk 8). Sadowski ja McIntosh (2016, lk 70) ütlevad, et viimase kahekümne aasta jooksul on erinevad jurisdiktsioonid kaalunud seadusandlikke eeldusi lahkuminekujärgse jagatud vanemluse kohta. Austraalias võeti juba 2006. aastal vastu perekonnaseaduse muutmise seadus jagatud vanemlikust vastutusest, millega nõutakse jagatud vanemluse kaalumist, kui see on põhjendatud.

Lind-Liibergi (2020, lk 10) uuringust selgub, et 303 küsitluses osalenud lapsevanemast üle pooltel tekkis lahkuminekujärgselt suhtluskorra kokkuleppimisega probleeme. Samas küsitluses esitatud küsimusele „Millist abi otsiti lahkumineku käigus või pärast

lahkuminekut?“ (2020, lk 36–46) vastasid vanemad, et kõige enam oli vajadus psühholoogi ja õigusabi teenuse järele. Veel kasutati kohtuametniku abi, pereterapeudi teenust ja perelepitusteenust. Lisaks sotsiaaltöötaja ja lastekaitsespetsialisti ning ohvriabitöötaja poole pöördumist tõid lapsevanemad välja veel selliseid teenuseid nagu psühhiaater, hingamisterapeut, alternatiivteraapia, lastearst, lastepsühholoog, notar, lahutusjärgsed vestlusgrupid jne. Igasugune kõrvaline abi lahutuse protsessi järgselt jäi saamata 99 lapsevanemal. Sadowski ja McIntosh (2016, lk 70) nendivad, et vanemate kõrgem haridus, suurem sissetulek, suurem koostöö, lapsekesksus ja paindlikkus on need faktorid, mis suure tõenäosusega aitavad vanematel endil luua kokkuleppeid, mis vastavad laste üldistele vajadustele ja heaolule.

Vaatamata sellele, et Rootsi ja Inglismaa on mõlemad kõrgeima lahutuse määraga riigid, on näiteks Rootsis isa ja lapse lahutusjärgsed suhted kõige paremad ning see on suuresti tingitud sagedasemast jagatud vanemlusest. Saksamaal on isa-lapse igapäevane kontakt harvem, millest järeldatakse, et Saksamaal pole lahkuminekujärgsed vanematevahelised suhted nii head. (Kalmijn, 2015, lk 271) Anniste koos kolleegidega (2018, lk 58) toob välja, et viiendik Eesti lastest elab koos emaga ja 5% osaliselt ühe ja teise vanemaga ehk jagatud vanemluses. Ligi kolmandik lahuselava isaga lastest kohtub temaga korra nädalas ja pooled lapsed kohtuvad vaid korra kuus (Anniste *et al.*, 2018, lk 60). Positiivse vanemluse puudumine pärast vanemate lahutust kujutab ohtu laste psühholoogilisele ja käitumuslikule toimetulekule. Vanematevaheline konflikt kurnab vanemaid emotsionaalselt ja seetõttu jagub neil oma lastele vähem tähelepanu. (van Dijk *et al.*, 2020, lk 11)

Paljudes Euroopa riikides on üha rohkem lapsi, kes pärast vanemate lahkuminekut elavad kahes elukohas (Berman, 2018, lk 105). Jagatud vanemluseks loetakse seda, kui laps viibib ühe vanema juures vähemalt 30% ajast (Mahrer *et al.*, 2018, lk 327). Eriti levinud on see Rootsis, kus selline hooldusõiguse kord kehtib kolmandiku laste puhul, kelle vanemad on lahutanud (Bergström *et al.*, 2013, lk 1). Viimastel aastatel on abielulahutuse järgne vanemliku aja jaotus muutunud. Vaatamata sellele ei ole leitud selget konsensust selle kohta, kuidas jagatud vanemlus mõjutab laste kohanemist kõrge konfliktsusega peredes. (Mahrer *et al.*, 2018, lk 324)

Bermani (2018, lk 112) uuringu tulemustest selgub, et lastel on erinevad vajadused ja ei ole võimalik kindlaks teha, milline elukohakorraldus on laste jaoks „hea“ või „halb“. Oluline on arvestada laste individuaalset häält, et lahkuminekujärgne elukorraldus toimiks nende jaoks parimal võimalikul viisil ja võimaldaks selles kaasaráákimist. Kui lapsed oma vajadusi väljendavad, siis tuleb sellega arvestada. Seda sätestab ÜRO lapse õiguste konventsiooni (1996) artikkel 3, mis ütleb, et „igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeesutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid“. Ilves (2021, lk 57) toob oma magistritöös välja, et laste heaolu rikub enim vanemate eraldi elama asumine ja perekonna purunemine, millele lisandub vanemate omavahelise suhtluse suur konfliktisuse tase. Suhtluskord, mis on saavutatud kohtuvaidluste tulemusena, ei soosi lapse arengut ega taga tema heaolu, laps soovib üle kõige näha oma vanemaid suhtlemas ning olla ise kaasatud tema elukorraldust puudutavate otsuste tegemisel (Ilves, 2021, lk 59).

Berman (2018, lk 112) kinnitab, et pidevalt tuleb küsida ja hinnata, kuidas antud elukorraldus toimib ja kas seda saab parandada. Aja jooksul laste vaated, arvamused ja vajadused muutuvad, mis tähendab, et laste hääle tõsiselt võtmiseks on vajalik olla avatud elukohakorralduse muutmiseks. Endiselt on palju ebaselgust ühise füüsilise hooldusõiguse, kui suhteliselt uue ja kasvava praktika eeliste ja puuduste kohta ning selle kohta, kuidas need vanuse ja soo järgi erinevad (Bergström *et al.*, 2013, lk 2). Lapse heaolu hindamise käsiraamat (Sotsiaalkindlustusamet, 2017, lk 5–6) ütleb, et kui tehakse mistahes last puudutavaid otsuseid, siis on oluline võtta arvesse lapse huvi ja kuulata ära tema arvamus. Laps peab saama kogu olulise info tema elukorraldust puudutavatest otsustest. Lapse arvamusega arvestamist ehk lapse ärakuulamist ja selle olulisust sätestab riikliku perelepitusteenuse seaduse (2021) § 10 lapse ärakuulamine lepitusmenetluses.

Haux ja tema kolleegid (2015, lk 23) leiavad, et isade kontakti lapsega pärast lahutust mõjutavad suuresti sotsiaalmajanduslikud tegurid. Need isad, kes osalevad aktiivselt lapse kasvatuses tema imikueas, säilitavad sellise osaluse ka pärast lahkuminekut. Seega võib lapse esimesel eluaastal isade osalemist lapsevanemaks olemises toetav riiklik poliitika tuua hilisemat kasu lapse ja vanema suhete osas. Selles uuringus tuuakse välja, et oluline on pöörata tähelepanu lahkuminekueelsetele asjaoludele, et mõista

lahkuminekujargseid kontaktide mustreid lahkuva vanema ja lapse vahel. Need on tugevalt seotud isade kaitumisega enne lahkuminekut ja mojutavad otseselt vanemate ootuseid lahutusjargsest jagatud hooldusoiiguse osas. Need ootused ei taatu, kui isa osalus lapse hooldamisel enne lahutust oli minimaalne ja seda ei toetatud. Lahkuminekujargset suhete mustrit isaga mojutab ka lapse vanus ja sugu. Vanemad lapsed suhtlevad isaga sagedamini ja poisid rohkem, kui tudrukud. Tahelepanu juhatakse veel sotsiaalmajanduslikele teguritele, mis puudutavad eluasemevoimalusi nagu naiteks eraldi magamistoa olemasolu ja muid vanema majanduslikke voimalusi suhtlemiseks, kuid viidatakse ka asjaolule, et nende sotsiaalmajanduslike moju aluseks olevaid mehhanisme tuleb veel rohkem uurida.

Kalmijn (2015, lk 270) kirjutab, et isa ja lapse suhet parast lahutust on uuritud rohkem Ameerikas ja vahem Euroopas, seega keskendub ta oma uuringus just Euroopa umbes 14aastastele lastele. Ta toob valja, et halvad isa ja lapse vahelised suhted on lahutusrevolutsiooni uks problemaatilisemaid tagajargi. Olulised sotsiaalmajanduslikud aspektid, mis kaasvanemluse tekkimisele positiivselt mojuvad on vanemate koigem haridustase ja ametialane staatus. Sama kehtib ema toohoive kohta, mis on samuti positiivselt seotud isa ja lapse vaheliste sidemetega. Neid fakte seostatakse isade suurema rolliga laste elus enne lahutust ja perede suurema teadlikkusega lahutusega kaasnevatest tagajargedest ning emotsionaalsete ja praktiliste probleemide lahendamise toimetulekustrateegiatest. Leiti markimisvaarseid demograafilisi erinevusi nagu, pojad elavad sagedamini isaga koos ja kui elatakse isast eraldi, siis on isaga sage kontakt ning suhet isaga hinnatakse positiivseks. Sellist isaga suhte kvaliteeti ei mojuta ka asjaolu, kui emale tekib uus partner.

Mahrer ja kolleegid (2018, lk 327) utlevad, et lapsevanemaks olemise kvaliteet on lai moiste ning hoilmab endas vanema ja lapse vahelise suhte kvaliteeti, milleks on soojus, suhtlemine, toetus, julgustamine, lahedus, vanemate osalemine laste tegevuses ja tohusa kasvatustsitsipliini rakendamine. Kruk (2012, lk 48) vaidab, et vahendamaks lastele lahutusega kaasnevat kahju ja tagamaks nende heaolu, on hooldusoiiguse kusimuste maaramisel vaja lapsekesksemat lahenemist. Laste heaolu peab olema tahtsam, kui kohtunike eelarvamused ja eelistused, ametialane omakasu, soopoliitika, uhe vanema soov voorandada teine vanem lapse elust ning lapsele ohtlikuks osunud vanema soovid.

Laste huvides on, et iga uus paradigma lapse hooldusõiguse määramiseks peab tagama järjepidevuse otsuste tegemisel, kaotades kaalutusõiguse valdkondades, milles kohtunikel puudub ametlik pädevus; kaitsma lapsi peamise vanema kaotuse eest, säilitades armastavad vanemate ja laste suhted; kaitsma lapsi vägivalda ja kuritarvitamise ning pidevate suurte konfliktide eest; ning tagama stabiilsuse ja järjepidevuse laste rutiinis ja elukorralduses. Laste heaolu on laste eestkoste valdkonnas tegutsevate praktikute ja poliitikakujundajate peamine motiiv. Eestis kasutusel olev lapse heaolu kolmnurk (Sotsiaalkindlustusamet, 2017, lk 17) on mudel, mis annab võimaluse määrata lapse heaolu kolmel erineval tasandil – lapse arenguvajadused, vanemate suutlikkus ning pere ja keskkond.

ÜRO laste õiguste konventsioonis (1996) on kirjas, et igal lapsel on õigus mõlema vanema hoolitsusele ning igal vanemal on kohustus ja õigus oma lapse eest hoolitseda ja temaga suhelda. Seega, võrdne vanemlik vastutus kui õiguslik eeldus, on esmatähtis. Oluline on kaitsta esmaseid suhteid ja tugevdada laste emotsionaalset turvalisust suhetes mõlema vanemaga, vähendada vanemate konflikte ja kohtuvaidlusi, tagada stabiilsus ja järjepidevus laste elus, võimaldada prognoositavust ning lihtsustada ja kiirendada laste hooldusõiguse määramist kui laste heaolu seisukohalt olulist. Võrdse vanemliku vastutuse presumptsioon teeb selle ideaali võimalikuks. Ta esitab olulised argumendid võrdse vanemliku vastutuse eelduste kohta vaidlustatud laste hooldusõiguse korral ja ütleb, et võrdne vanemlus:

- säilitab laste suhted mõlema vanemaga (Kruk, 2012, lk 33);
- säilitab vanemate suhted oma lastega (Kruk, 2012, lk 35);
- vähendab vanemlike konflikte ja ennetab perevägivalda (Kruk, 2012, lk 36);
- austab laste eelistusi ja seisukohti nende vajaduste ja parimate huvide kohta (Kruk, 2012, lk 39);
- austab vanemate eelistusi ja seisukohti oma laste vajaduste ja parimate huvide kohta (Kruk, 2012, lk 40);
- peegeldab lapse hooldamise korraldust enne lahtust (Kruk, 2012, lk 40);
- parandab vanemate ja laste suhete kvaliteeti (Kruk, 2012, lk 41);
- vähendab vanemate keskendumist "matemaatilisele ajale" ja kohtuvaidlusi (Kruk, 2012, lk 41);

- stimuleerib vanematevahelisi läbirääkimisi, vahendusmenetlust ja vanemluskokkulepete väljatöötamist (Kruk, 2012, lk 42);
- annab selge ja järjepideva suunise kohtuotsuste tegemiseks (Kruk, 2012, lk 43);
- vähendab vanemliku võõrandumise riski ja esinemissagedust (Kruk, 2012, lk 44);
- võimaldab lapsevanemaks olemise korraldusi täita, kuna vanemad järgivad suurema tõenäosusega vanemluskokkulepet (Kruk, 2012, lk 45).

Võrdne ehk jagatud vanemlus võib olla seotud lapse parema kohanemisega konfliktirohkete perede puhul vaid juhul, kui vanemlus on kvaliteetne (Mahrer *et al.*, 2018, lk 329). Üks vanem ei tohi takistada lapse suhtlust ja lähedase suhte säilitamist teise vanemaga, vaid peab keskenduma lapse huvidele ja püüdlema hea koostöö poole, jättes kõrvale omavahelised konfliktid, sest vanemate tülide ja võimuvõitluse tõttu kannatavad kõige rohkem just lapsed (Sarv *et al.*, 2021, lk 31). Steinbach (2023, lk 12) leiab oma uuringus, et laste jaoks on oluline pigem lahkuminekujärgne vanematega suhte kvaliteet, mitte niivõrd vanemate ja laste koos veedetud aja hulk. Sarnasele järeldusele on jõudnud ka Riigikohus 2023. aasta veebruaris (Riigikohus, 2023, lk 8), tuues välja, et vanematel ei ole seadusest tulenevalt õigust nõuda lapse viibimist kummagi vanema juures võrdse aja.

Vanemate toetamine, nende tugevuste ja nõrkuste aktsepteerimine, omavahelise suhte kvaliteedi parandamine ja positiivse kaasvanemluse toetamine on laste huvides. Sadowski ja McIntosh (2016, lk 72) uurisid laste kogemusi vanemate käitumisest, mis tekitasid turvatunnet jagatud vanemluse ajal ja leidsid, et laste jaoks on kõige olulisem võimalikult konflikti- ja pingevaba vanemate omavaheline suhtlusfoon.

Madala konfliktitasemega pered ei vaja vaidluste lahendamisel toetavaid teenuseid, vaid teavet jagatud vanemluse, laste toetamise, hoolduskorralduslike küsimuste ja sotsiaalteenuste kohta. Mõõduka konfliktitasemega pered vajavad abi suhtlemise parandamiseks, mõne konkreetse küsimuse lahendamiseks lapse parimate huvide tagamisel. Nende mõlema puhul on abiks perelepitusteenus. Kõrge konfliktitasemega pered vajavad aga perelepitusest intensiivsemaid ja spetsialiseeritumaid sekkumismeetodeid. Hetkel puudub konfliktitasemete määratlemise instrument, millega konfliktisuse tasemeid eristada. (Nylund *et al.*, 2018, lk 17)

Perelepitusteenuse eesmärk on pakkuda lapsevanematele hooldusõigusküsimustes erimeelsuste tekkimisel alternatiivi kohtumenetlusele, seades lapse huvid esiplaanile (Uudeküll, 2020, lk 4). Perelepitus tugineb eelkõige perekonnaõigusele ehk perekonnaseadusele (2009), mis sätestab 10. peatükis vanemate õigused ja kohustused, lastekaitseadusele (2014), mis sätestab laste õigused ja heaolu ning riikliku perelepitusteenuse seadusele (2021), mis reguleerib riiklikku teenust ja selle korraldamist.

Rajasalu (2021, lk 11) defineerib oma magistritöös perelepitust kui protsessi, mille eesmärgiks on neutraalse isiku vahendusel suunata lapsevanemad leidma võimalikke lahendusvariante laste ja nende ülalpidamise osas. Lapse huvide kaitse selles protsessis on üks olulisemaid aspekte. Seda sätestavad lisaks riikliku perelepitusteenuse seadusele ka mitmed rahvusvahelised dokumendid, nende seas ÜRO laste õiguste konventsioon (1996) ja Euroopa konventsioon laste õiguste teostamise kohta (1996).

Platt ja tema kolleegid (2015, lk 21) leiavad, et lahkumine mõjutab vanemate tajutavat vanemlikku võimekust emade vaimse tervise häirete ja laste käitumisprobleemide suurenenud riski kaudu. Mis tähendab, et lähenemisviisid, mis keskenduvad emade psühholoogilisele toele pärast lahkuminekut, on positiivse järelmõjuga nende vanemlikule enesekindlusele ja suutlikkusele. Lahkuminekust tulenevad muutused laste käitumises toovad uusi väljakutseid lapsevanemaks olemisele. See tähendab, et pärast vanemate lahkuminekut tekkivate laste käitumisprobleemidega tegelemine, kas kooli või mõne muu toetava teenuse kaudu, võib avaldada positiivset mõju ema vanemlusvõimekusele. Nylund ja tema kolleegid (2018, lk 23) lisavad, et vanematele on oluline õpetada konfliktide juhtimise oskusi ja aidata ära tunda laste seisukohti ja vaatenurki. Sellele lisab van Dijk oma kolleegidega (2020, lk 12), et lahku läinud lapsevanemaid ja nende protsessidega töötavaid praktikuid tuleb rohkem harida negatiivse ja positiivse vanemluse erinevate mõjumustrite ning vanematevahelise konflikti mõju kohta pärast lahtutust.

Võrdse ja konfliktivaba vanemlussuhte olemasolu on oluline, kuid keerukas protsess. Vanemad vajavad selles protsessis nii teineteise, kui väljastpoolt tulevat tuge ja mõistmist, et säilitada enda ja laste vaimne ning füüsiline tervis.

2. UURING LAPSEVANEMATE KOGEMUSESEST LAHKUMINEKU MÕJUST JA TOETAVATEST TEENUSTEST

2.1. Riikliku perelepitusteenuse ülevaade ja hetke olukord Eestis

Perelepitusteenus ei ole Eestis uus ja tundmatu teenus. Esimesed koolitatud perelepitajad said tunnistused 1998. aastal (Lind-Liiberg & Uudeküll, 2021, lk 8). Kuid alles 2022. aasta septembris jõustus Eestis riikliku perelepitusteenuse seadus (2021) ja teenus on tasuta kättesaadav kõigile lahku läinud või lahkuminekut kaaluvatele lapsevanematele, kellel on raskusi alaealiste laste hooldusõiguslike küsimuste lahendamisega.

Riikliku perelepitusteenuse seaduse vastuvõtmisele eelnes aastakümneid kestnud teenuse ettevalmistamine mitme valitsuskoosseisu ja sotsiaalministri osalusel. 2020. aasta veebruaris hakati SKAs ellu viima projekti Riikliku perelepitussüsteemi rakendamine. Norra ja Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) ja Norra perioodi 2014–2021 finantsmehhanismide programm „Kohalik areng ja vaesuse vähendamine” (ingl *Local Development and Poverty Reduction*) kestvus on neli aastat ja selle olulisim suund on perelepitusteenuse korraldusmudeli väljatöötamine ja riiklike perelepitajate koolitusprogrammi väljatöötamine, mille raames koolitatakse välja 40 riiklikku perelepitajat (Lind-Liiberg & Uudeküll, 2021, lk 8). Enne 2020. aasta veebruari oli perelepitusteenus riiklikul tasemel reguleerimata ja teenuse kättesaadavus ning kvaliteet lünklik (Uudeküll, 2020, lk 3).

Riiklike perelepitajate koolitamiseks on loodud 160-tunnine perelepitaja koolitusprogramm, mis võrreldes teiste Euroopa riikidega on mahu poolest suurim. See koosneb seitsmest moodulist ja käsitleb kõiki perelepitajale vajalikke teadmisi, mida kinnistatakse praktiliste ülesannete ja rollimängudega. (Rajasalu, 2021, lk 61) Lisaks 160-tunnise baaskoolituse läbimisele peab perelepitaja omama kõrgharidust, kas

psühholoogias, õigusteaduses või sotsiaaltöös ning nõustamistöö kogemust. Teenus on kättesaadav eesti, vene ja inglise keeles. 2023. aasta märtsi seisuga on Eestis 34 riiklikku perelepitajat ja teenuse osutamise piirkonnad on Tallinn, Haapsalu, Kärkla, Kuressaare, Rapla, Jõgeva, Paide, Pärnu, Tartu, Valga, Viljandi, Võru, Põlva, Narva, Jõhvi ja Rakvere. (Sotsiaalkindlustusamet, 2023)

Perelepitusteenus annab lahku läinud lapsevanematele võimaluse jõuda lapse hooldusõiguslikes küsimustes, milleks on sageli suhtluskord ja elatis, vastastikusele kokkuleppele konfliktivabalt ja ilma kohtusse pöördumata. Selline lähenemine on lapse huve silmas pidades parim lahendus.

2.2. Uurimismetoodika ja valimi kirjeldus

Lõputöö uurimismeetodina on kasutatatud segameetodit, mis sisaldab ühte kvantitatiivset ja ühte kvalitatiivset meetodit. Selline lähenemisviis annab töö autorile võimaluse ühel meetodil kogutud andmeid täiendada, laiendada ning selgitada teisel meetodil kogutud andmetega (Õunapuu, 2014, lk 71). Segauuring annab uurijale võimaluse ära kasutada mõlema meetodi kogemust, mille alusel saab esitada rohkem erinevaid seisukohti ning teha paremaid järeldusi. Sellised tulemused on vähem kallutatud ning annavad terviklikuma pildi uuringust. (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 34–35)

Kvalitatiivse meetodina kasutab töö autor intervjuud. Kvalitatiivse meetodi eesmärgiks on selles töös paremini kirjeldada ja seletada inimeste sotsiaalset tegelikkust neile ainuomaste tähenduste kaudu, mida nad omistavad tegelikkuse seisukohtadele (Õunapuu, 2014, lk 57). Kvalitatiivseid uuringuid on hea kasutada tundlike temade uurimiseks ja see annab väärtusliku ja põhjaliku ülevaate keerulistest nähtustest (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 29). Mohajan (2018, lk 42) väidab, et kvalitatiivse uuringu eeliseks on koguda ja analüüsida individualistlikke andmeid sügavamal meetodil ja mõista sotsiaalset nähtust asjaosalise vaatepunktist (lk 44).

Kvantitatiivse uuringu tulemusi saab üldistada suurele populatsioonile, uurimuse olemus on objektiivne ja uuritav nähtus ei sõltu uurija mõtetest vaid tugineb statistilisele analüüsile (Askarzai & Unhelkar, 2017, lk 27). Selles töös kasutatava kvantitatiivse

uurimisviisi meetodiks on põhjuslik-võrdlev uuring (Õunapuu, 2014, lk 60), millega uuritakse nähtuste erinevuste põhjuseid ja tagajärgi.

Valimi koostamiseks kasutatakse mittetõenäosusliku valimi koostamise meetodit, milleks on ettekatsetatud valim ankeetküsitluse ja ekspertintervjuu läbiviimiseks. Mittetõenäosuslik valim on paindlik ja sotsiaalteaduslikes uurimustes enim kasutusel, kuna uuritakse raskesti kättesaadavaid elanikkonnagruppe ja valimi suurust pole võimalik täpselt määratleda. Nii ankeetküsitluse valim, kui ka ekspertintervjuu valim koostatakse ettekatsetult uurija poolt paika pandud kindlate kriteeriumide alusel ja on sobilik varjatud populatsioonide uurimiseks. (Õunapuu, 2014, lk 143)

Käesolevas lõputöös on ankeetküsitluse ettekatsetatud valimisse sattumise kriteeriumiteks lahku läinud lapsevanemad, kellel on vähemalt üks ühine alaealine laps. Valimi suuruse määramisel tugineti Statistikaameti (2022b) andmetele, mille kohaselt on Eestis aastatel 2020–2021 ühiste alaealiste lastega lahutajaid, millele lisanduvad kooselust ja/või vabaabielust lahku läinud paarid, kelle kohta statistilised andmed puuduvad. Valimi leidmiseks kasutas töö autor valimikalkulaatorit. Uuritavate koguarvuks sisestati eelpool välja toodud Statistikaameti tulemus, milleks oli 1829 alaealiste lastega lahutatud vanemat viimase kahe aasta jooksul. Usaldusnivoo oli 95% ja lubatud veapiir 5%. Saadud soovituslikuks valimiks oli 318 lapsevanemat, mis tähendab, et 95% usaldusnivoo saavutamiseks oli vajalik 318 või enama lapsevanema vastust, et üldkogumi tegelik tulemuste väärtus jääks valimi põhjal uuritud väärtusest $\pm 5\%$ piiresse. (MaCorr Research, n.d.)

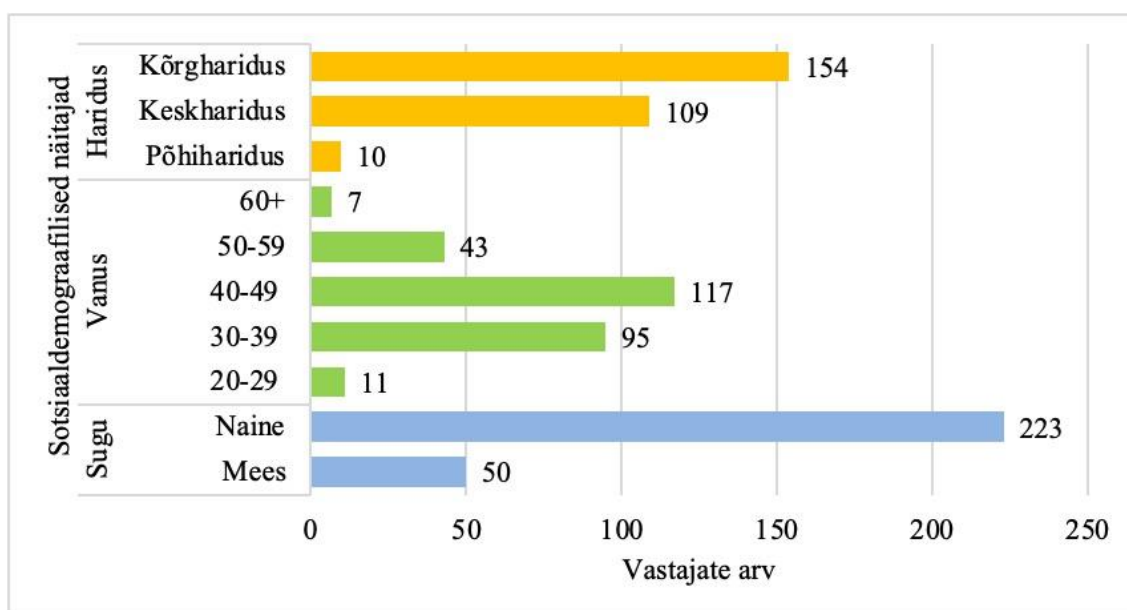
Andmete kogumiseks kasutati struktureeritud küsimustega ankeetküsitlust (Õunapuu, 2014, lk 55), millega selgitatakse välja inimeste käitumise põhjuslikud ja korrelatiivsed seosed (Õunapuu, 2014, lk 58). Ankeetküsitlus koostatati küsimustikuna, mille vastuseid hiljem uuriti ja analüüsiti statistilise analüüsi meetoditega (Õunapuu, 2014, lk 160). Küsimustik koostati tuginedes kirjandusallikatele (vt lisa 1). Ankeetküsitluses kasutati etteantud vastusevariantidega küsimusi, mis võimaldas lihtsamini vastajal küsimustikule vastata ja uurijal andmeid analüüsida (Lagerspetz, 2017, lk 145).

Küsimustik koosnes 25 suletud küsimusest, mida avati vähesel määral, lisades vastusevariantidesse vaba vastuse rida „muu“, mis võimaldas kontrollida, kui täpselt oli

probleemivälja tajutud ja osatud ette näha võimalikke vastuseid (Õunapuu, 2014, lk 162). Küsimustiku esimene osa koosnes sotsiaaldemograafilistest küsimustest, teine osa küsimustest, mis puudutasid lahkumineku hetkel suhte olukorda, alaealiste laste arvu ning laste vanust peres ning lahkumineku protsessi eelset ja järgset abi saamise/otsimise võimalusi. Kolmas osa koosnes kuuest väiteküsimuste plokist, kus igale plokile järgnes vaba kommentaari võimalus.

Tartu Ülikooli *LimeSurvey* küsitluskeskkonnas koostatud anonüümset ankeeti (vt lisa 1) jagati 2023. aasta 26. veebruarist kuni 16. märtsini erinevates sotsiaalmeediagruppides, kodulehe perekool.ee foorumis ning e-posti teel näiteks TÜ Pärnu kolledži töötajate ja tudengite ning riiklike perelepitajate e-kirja listides.

Kokku laekus 273 täielikult täidetud ankeeti (n=273). Soovitusliku 318 respondendi piir jäi sellega saavutamata, kuid kogutud 273 täielikult täidetud ankeetküsitluse vastust annab siiski võimaluse teha antud küsitluse raames üldistusi. Respondentidest moodustasid 82% naised ja 18% mehed. Kõige vähem vastanuid oli vanusevahemikus 60+ ja kõige rohkem respondente oli vanuses 40–49, mis moodustas 43% kõigist vastanutest. Kõrgharidusega respondente oli 56%, kesk- ja põhiharidusega respondente oli kokku 44%. Respondentide täpne jaotus soo, vanuse ja haridustaseme järgi on ära toodud joonisel 2.

Joonis 2. Respondentide jaotus soo, vanuse ja haridustaseme järgi

Küsitlusele vastajaid oli kõige rohkem Harjumaa ja kõige vähem Hiiumaa. Respondentide elukohajärgne jaotus on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Respondentide jaotus elukoha järgi

Maakond	Respondenti	Maakond	Respondenti
Harjumaa	82	Põlvamaa	2
Hiiumaa	1	Raplamaa	6
Ida-Virumaa	3	Saaremaa	13
Jõgevamaa	7	Tartumaa	53
Järvamaa	9	Valgamaa	5
Läänemaa	2	Viljandimaa	7
Lääne-Virumaa	7	Võrumaa	2
Pärnumaa	71	Väljaspool Eestit	3

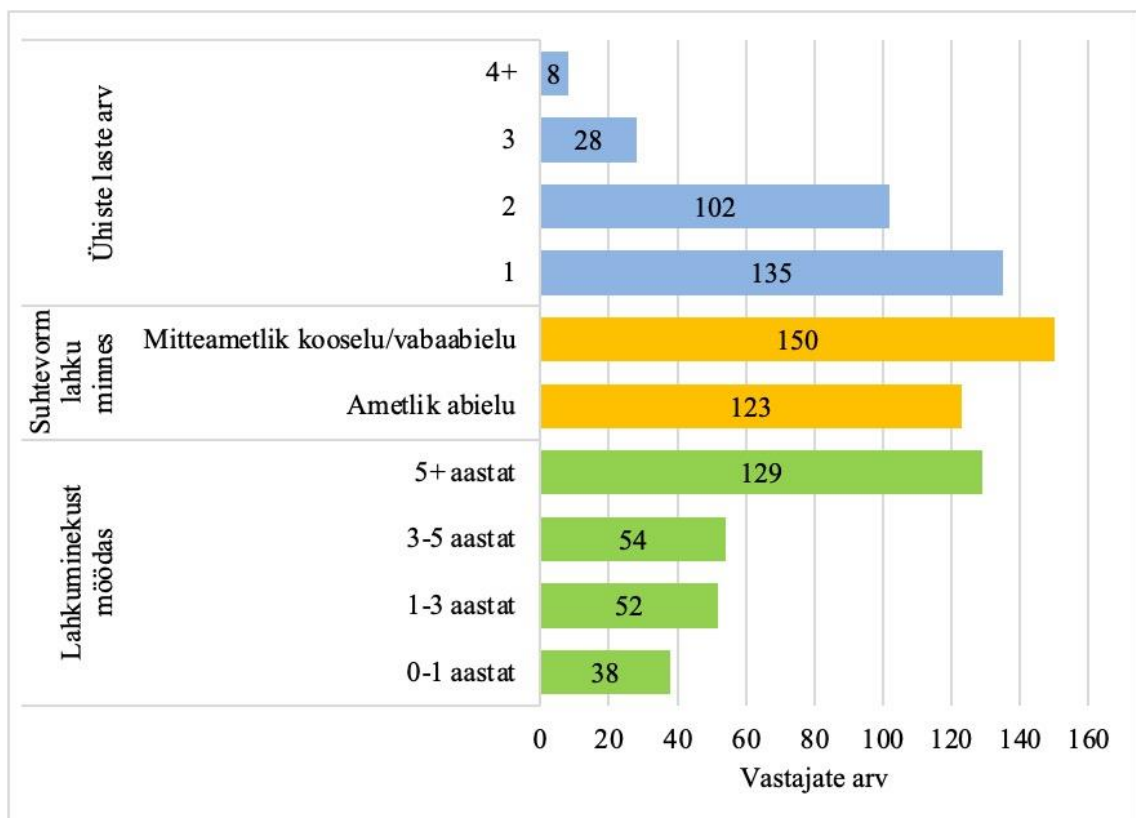
Andmete statistiliseks analüüsiks kasutati JASP 0.17.1 versiooni programmi. Kirjeldava statistilise analüüsi kaudu saadud tulemusi kirjeldati, tehti kokkuvõtted ja järeldused ning andmed esitati tabelite, graafikute ja diagrammidena (Õunapuu, 2014, lk 184). Kõikidel töös olevatel joonistel ja tabelitel on esitatud numbrilised andmed respondentide arvulise hulga kohta. Respondentide vabad kommentaarid analüüsiti sisuanalüüsi meetodil, mis on suuliste ja kirjalike kommunikatsioonisõnumite analüüsimeetod (Mohajan, 2018, lk 38) ning nende visualiseerimiseks kasutati sõnapilve (vt lisa 2), mis koostati WordClouds.com abil.

Lisaks ankeetküsitlusele viidi läbi ekspertintervjuu. Intervjuu on kvalitatiivse uurimismeetodi puhul kõige sagedamini kasutusel olev andmekogumismeetod (Õunapuu, 2014, lk 170). Üks ekspertintervjuu viidi läbi poolstruktureeritud intervjuu vormis, mis andis intervjuerijale võimaluse küsimusi ümber sõnastada ning vastavalt saadud vastustele küsimuste esitamise järjekorda muuta (Õunapuu, 2014, lk 172). Ekspertintervjuu koosnes viiest küsimusest (vt lisa 3), mille koostamisel tugines töö autor ankeetküsitluses saadud respondentide vastustele. Antud töö jaoks andis ekspertintervjuu SKA perelepitusteenuse juht. Intervjuu viidi läbi videosilla vahendusel 05.04.2023, kestis 50 minutit ja salvestati mobiiltelefoni helisalvestusprogrammiga. Saadud helifail transkribeeriti kasutatades veebiprogrammi tekstiks.ee (Olev & Alumäe, 2022, lk 409), salvestati Microsoft Office Wordi dokumendina ja andmete analüüsimiseks kasutati sisuanalüüsi.

Kokkuvõttes võib öelda, et segameetodi kasutamine õigustas ennast. Ankeetküsitluse respondente oli soovituslikust piirist vähem, lõplikke vastuseid laekus 273, mis tähendas, et lubatud veapiir nihkus 5,5%-le, kuid andis siiski võimaluse teha üldistusi ja järeldusi, mida ekspertintervjuu riikliku perelepitusteenuse teenuse juhiga lisaks kinnitas.

2.3. Uurimistulemuste tõlgendamine

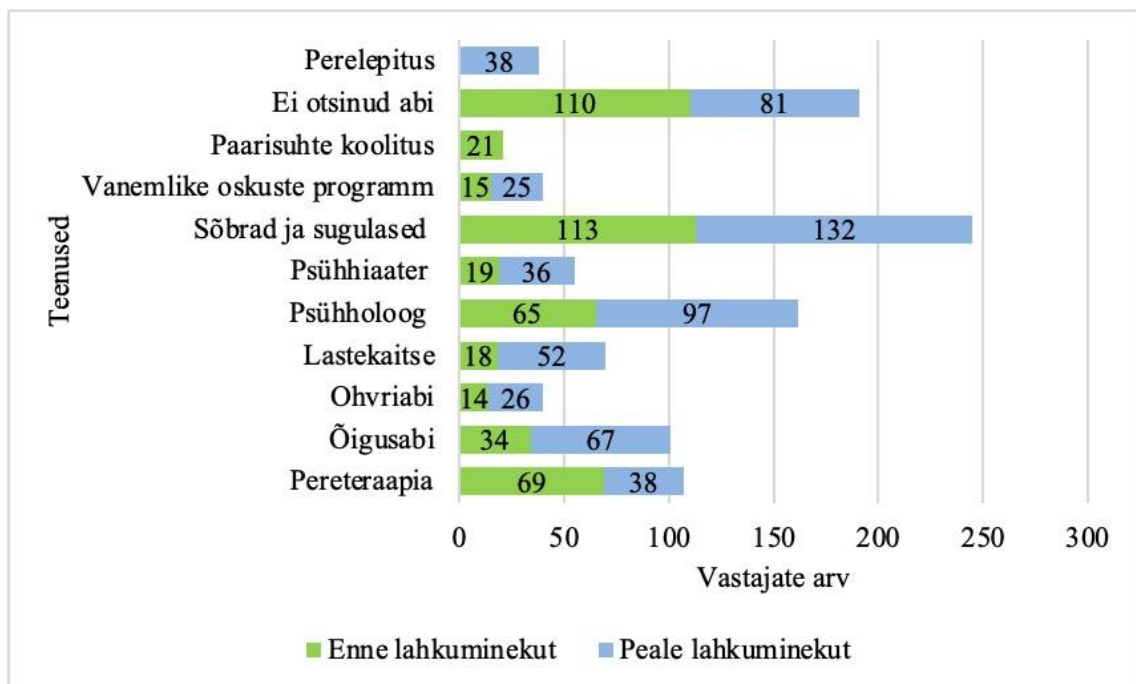
Tehtud uuring näitab, et kõige sagedasem kooseluvorm, millest lahku minnakse on mitteametlik kooselu ehk vabaabieli. Joonisel 3 on näha, et mitteametlikust kooselust ja vabaabieliust oli lahku läinud 55% respondentidest ja ligi pooled olid lahku läinud rohkem kui viis aastat tagasi. Suhtes, millest viimati lahku mindi, oli suuremal osal vastanutest üks ühine alaealine laps, kõige vähem oli respondente, kellel oli lahkuminek hetkel neli ja rohkem ühist alaealist last. Vanemate lahkuminek hetkel oli 51% lastest vanuses 0–4 aastat.

Joonis 3. Suhevorm, ühiste alaealiste laste arv ja lahkuminekust möödunud aastad

Oma uueks suhtestaatuseks küsimustikule vastamise hetkel, märkis 32% respondentidest mitteametliku kooselu/vabaabieliu, ametlikus registreeritud abielus oli 16% respondentidest. Vallalise staatuse märkis 30% ja vallalise üksikvanemana oli ennast määratlenud 24% kõigist vastanutest.

Lahkumineku käigus abi otsimise osas saab välja tuua, et enne lahkuminekut otsis professionaalset abi 60% ja abi ei otsinud 40% respondentidest. Pärast lahkuminekut vastavad näitajad abi otsimise osas suurenesid ja mitte otsimise osas vähenesid, vastavalt 70% ja 30%. Kõige rohkem toetuti ning pöörduti abi saamiseks oma sõprade ja sugulaste poole. Pärast lahkuminekut oli lisaks sõprade ja sugulaste pakutavale abile enim vajatud psühhiaatriline, psühholoogiline ning õiguslane abi (vt joonis 4). Lisaks ankeetküsitluses etteantud vastusevariantidele toodi abi otsimise ja saamise osas kõige sagedamini veel välja *coachi*, eneseabiraamatuid ja internetiportaale, kogemusnõustajat, arsti poolt välja kirjutatud antidepressante ja perekonstallatsioone. Mõned korrad oli märgitud kirikut ja naiste tugikeskust, üks vastaja kirjutas, et vajab pärast lahkuminekut haiglaravi psühhoneuroloogia osakonnas. Perelepitusteenusele pöördus pärast lahkuminekut vaid 38 respondenti ja enne lahkuminekut otsis paarisuhte koolitustelt abi 21 respondenti (vt joonis 4).

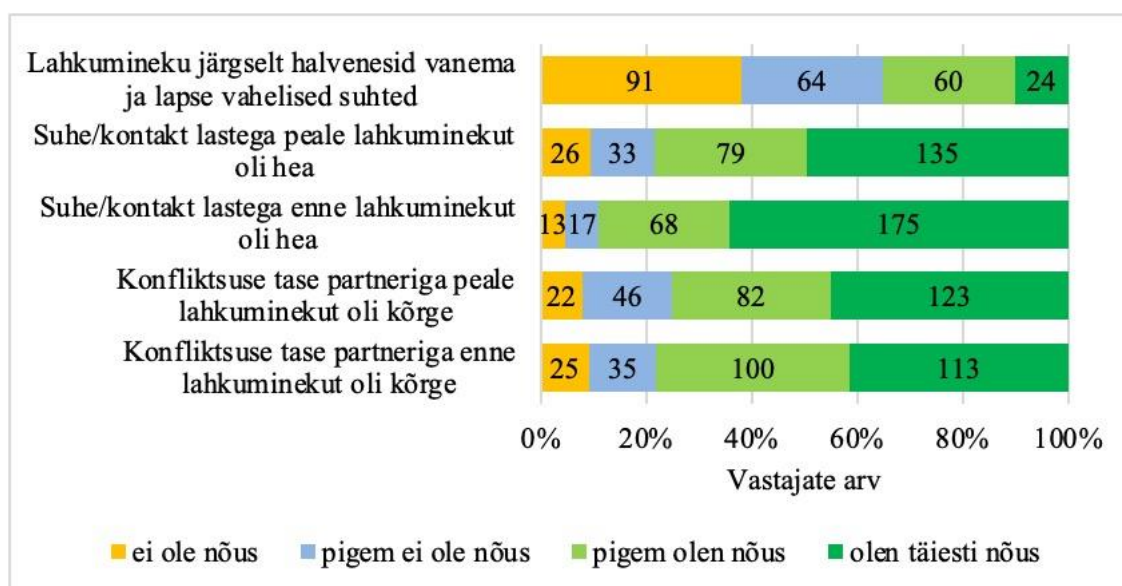

Joonis 4. Abi otsimise võimalused enne (n=473) ja peale lahkuminekut (n=592)

Eksperdi arvamus lapsevanemate lahkumineku järgse abi otsimise ja laste elukorralduslike küsimuste lahendamiseks perelepitusteenusele pöördumise osas oli järgmine:

Abi otsimine ei tohi olla tabu, see on iga inimese enda tunnetus, millal ta abi otsib ja millal mitte. Abi küsimine on suur julgustükk, aga tänapäeva ühiskonnas hakatakse abi otsima võib-olla siis, kui selleks on juba liiga hilja. Perelepitusse jõuavadki sageli need pered, kes on oma muredega elanud juba liiga pikalt. Võibolla kui nad oleks abi otsinud varem, kas perelepituse või mõne muu teenuse abil, ei oleks probleemid nii tugevalt eskaleerunud.

Lahkuminekujärgselt laste võõrandamist teise vanema poolt koges ligi 40% vastanutest. Laste elukohaks pärast lahutust märkis ema elukoha 180 respondenti ja vaid 68 korral oli märgitud jagatud võrdne vanemlus. Suhet/kontakti lastega pidas heaks nii enne, kui pärast lahkuminekut 80–90% vastanutest. Samas konfliktsuse taset partneriga pidas nii enne, kui pärast lahkuminekut kõrgeks üle 75% respondentidest (vt joonis 5).

Joonis 5. Suhe lastega ja konfliktsuse tase enne ja pärast lahkuminekut

Respondentide kommentaaridest selgub, et suhteid lastega pingestasid eelkõige uued tekkinud kärgpered. Samuti toodi mitmel korral välja erinevate kodude kasvatusstiilid ja ühe vanema majanduslik manipulatsioon lastega, mis tekitas lastel teise vanemaga konflikte. Ka lahtusjärgne vanemate eraldi linnadesse kolimine oli see, mis laste ja

vanemate vahelisi suhteid pingestas, kuna kooliskäivate laste suhtluskord muutus eraldi elava vanemaga harvemaks ja kontakti hoidmine oli keerulisem. Toodi ka esile, et laste isa ei soovi pärast lahkuminekut lastega suhelda ja suhe on laste jaoks olnud aastaid puudulik. Kolm respondenti kirjutasid kommentaaris küsimusele konfliktsuse taseme kohta, et pärast lahkuminekut oli partneriga võimalik ainult kohtu kaudu kokkuleppeid saavutada. Ühe vanema kommentaar „Kurnav, pikk ja alandav kohtuprotsess lapse hooldusõiguse ja elatisrahade üle ning abielu mitteregistreerimisest tingitud suur varaline kaotus lahkukolimisel ja ühise pangalaenu lõpetamisel lõi aastateks jalad alt ja omavahelised suhted sassi“. Eksperti arvamus kohtuväliste ja konflikti vähendavate lahenduste leidmiseks oli järgmine:

Suurim küsimus on see, kuidas leida üles teenust vajavad vanemad varem, enne kohtusse pöördumist. Mida varem nad toetavale teenusele jõuavad, seda suurem on tõenäosus, et jõutakse kokkuleppele. Ja üks asi, mis on seni puudu olnud ja mida perelepitajad hästi palju välja toovad on see, et pere oleks pidanud käima enne mõnel muul teenusel. Vanemad vajavad mingit muud tuge, näiteks teraapiat, millele perelepituse protsessis ei ole aega keskenduda. /.../ Seda on välja toonud ka perelepitusteenuse käivitaja Ann Lind-Liiberg, öeldes et perelepitus ei saa olla nagu puu üksikul väljal. Ma arvan, et see on väga õige mõte ja selle mõtte pinnalt peaksimegi edasi tegutsema. See, et perelepitusteenus on riiklikul tasandil ja kõigile tasuta kättesaadav, on väga suur samm, aga kui me tahame oma riigis lapsi ja nende vanemaid veel paremini aidata, siis on selle kõrvale vaja veel toetavaid teenuseid.

Mõned respondendid tõid välja, et lahkumineku protsessis oli lastega keeruline suhtlust ja sidet hoida, kuna oma tunnetega hakkamasaamine oli raske, lisaks tööga seotud pinged ning materiaalse heaolu eest ainuisikuline vastutamine ei jätnud kuigi palju aega ega võimalusi lastega normaalse suhte säilitamiseks. Üks ema kirjutas, „Minu majanduslik seis paranes, kuna pingutasin üksikvanemana rohkem, aga selle tagajärjel kannatasid lapsed, kes pidid palju üksi kodus olema“. Samuti nappis vanematel oskuseid, kuidas toetada oma lapsi olukorras, kui nad ise ei olnud võimelised oma tundeid kontrollima.

Vanemate vaimse tervise halvenemine lahkumineku protsessis oli märgatav. Joonisel 6 on näha, et sellega nõustus üle poole vastanutest ehk 55%, füüsilise tervise langust märkas

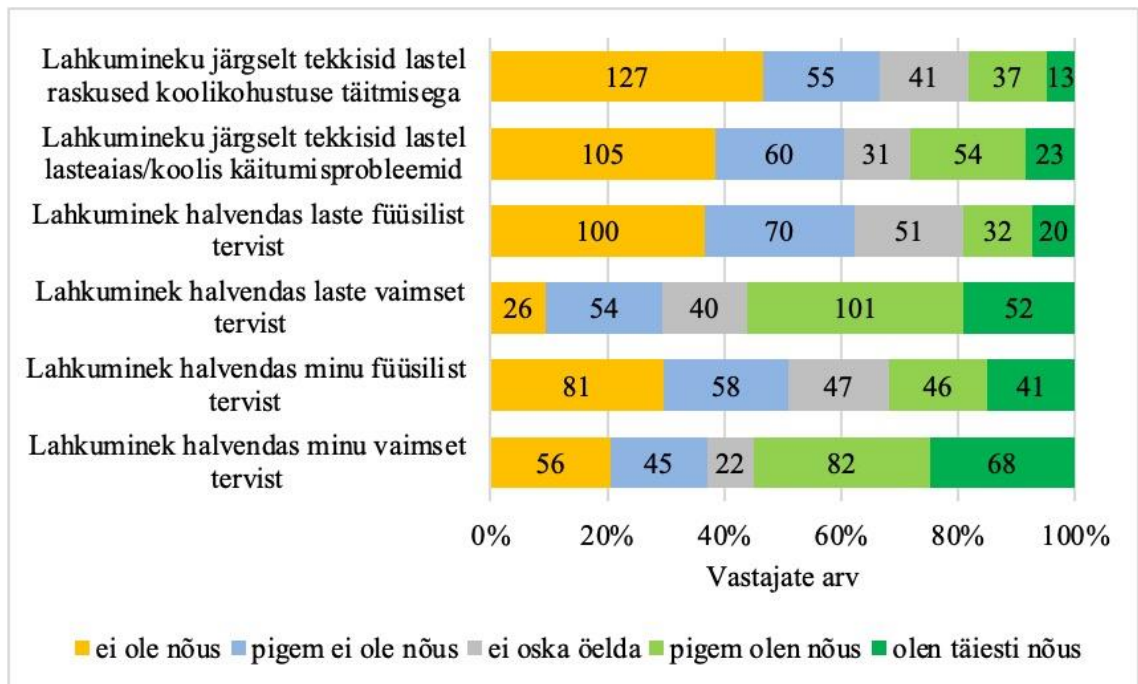
pisut üle 30% vastajaist ja majandusliku heaolu langust täheldas 54% vastanuist. Tööturul hakkamasaamise võimaluste halvenemist lahkumineku käigus ei peetud kuigi suureks. Mõned vanemad tõid välja, et lahkumineku parandas igas mõttes nende eluga toimetulekut ja tervislikku seisundit, kuna kooselus olles tundsid nad tugevat vaimset, majanduslikku ja ka füüsilist vägivalda, mis lahkuminekuga lõppes. Samas toodi välja vastupidine seisukoht, kus lahkuminekujärgselt hakkas partner vaimselt ja/või majanduslikult terroriseerima ning sellega seoses halvenesid nii vaimsed, kui füüsilised tervisenäitajad ning sellest tingituna tekkis probleeme tööturul. Ühe isa kommentaar „Pärast lahutust ei olnud enam võimalik lastega suhelda, sest laste ema tegi kõik selleks, et mind majanduslikult ja vaimselt laostada. Olin sunnitud olema pikalt haiguslehel ja tööandja lõpetas minuga töösuhte. Elu on täiesti mõtetu“. Ühe vaimse tervise mõjutegurina toodi korduvalt välja COVID pandeemia ja koduõppe kokkulangemine lahkumineku protsessiga. Arvamus oli, et üleilmne pandeemia mõjutas suurel määral nii lahkuminekut, kui sellega seonduvaid riske ja kõike arvesse võttes ei osata täpselt öelda, mis oli kõige peamine vaimse ja füüsilise tervise mõjutaja.

Lahkumineku mõju laste ja vanemate vaimsele ning füüsilisele tervisele kajastab joonis 6, kust nähtub, et vanemate arvates mõjutas nende lahkumineku laste vaimset tervist sama palju, kui nende enda vaimset tervist ehk mõju laste vaimsele tervisele täheldas 56% vastanutest. Füüsilise tervise halvenemist lastel täheldas 19% vanematest. Mõned vanemate kommentaarid kinnitasid lapse nii vaimse, kui füüsilise tervise langust. Ühe ema kommentaar „Lapsel on testidega hinnatud depression kolm korda üle normi ja ärevus 2,5 korda normist kõrgem. Laps isaga olla ei soovi, kuid kohtust saadud suhtluskord sunnib, mille tagajärjel on lapsel pidevalt odraiva, atoopiline dermatiit ja sagedased viirushaigused, lisaks tekkis püksi pissimise probleem“.

Laste koolikohustuse mittetäitmist ja vanemate lahkuminekust tingitud käitumisprobleeme respondendid suures osas ei täheldanud. 28% vastanutest nõustus laste käitumisprobleemide tekkimisega ja 19% respondentidest nõustus probleemidega koolikohustuse täitmisel (vt joonis 6).

Vanemate kommentaarides on arvamusi, et lahkumineku halvendas laste vaimset tervist just sellistel juhtudel, kui vanemad ei suutnud omavahel kokkuleppeid teha ja vanematevahelises võimuvõitluses kasutati lapsi teineteise vastu relvana. Esines

kommentaare, kus vanemad kinnitavad, et lahkuminek hoopiski parandas laste vaimset tervist, kuna sellele eelnev pereelu oli konfliktiderohke ja kaootiline. Mitmed vanemad suutsid leida lahendusi nii, et lahkuminek tekitas võimalikult väikeseid kahjusid nii lastele, kui vanematele endile.

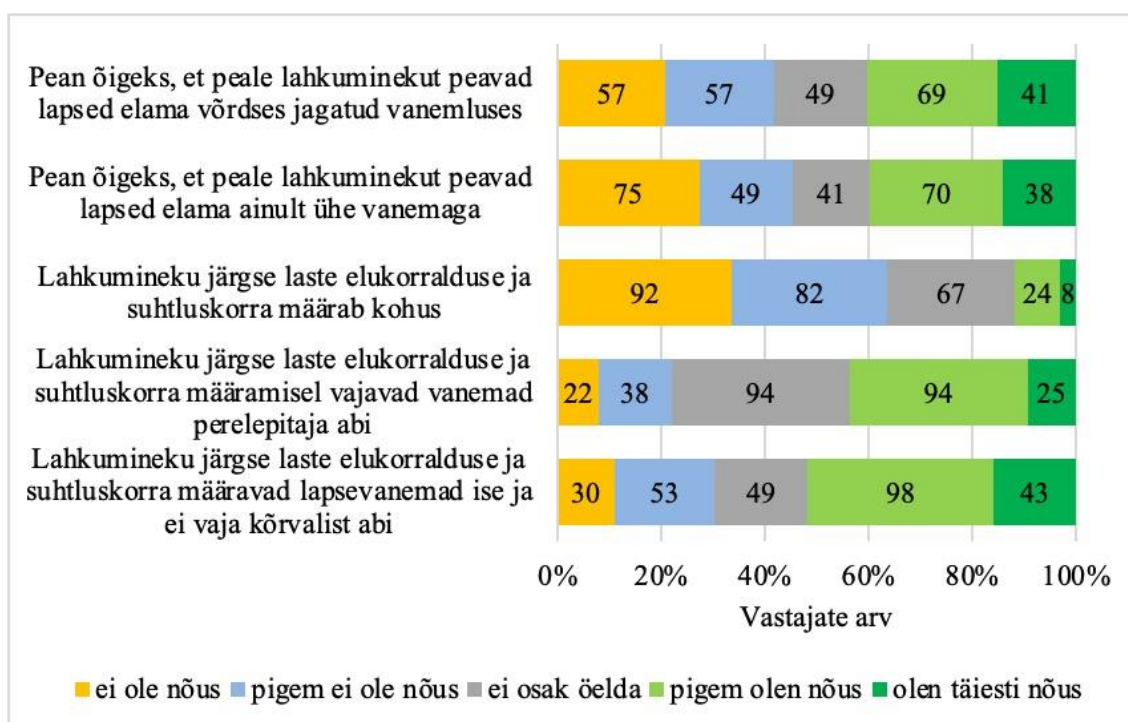
Joonis 6. Vaimne, füüsiline tervise ja laste käitumine lahkumineku protsessis

Ühe isa kommentaar oli järgmine: „Vaimne tervis on lastel korras, kui vanemad võtavad vastutuse oma suhte ja laste eest. Kui suhtes on pinged, siis kannatavad ka lapsed ja vastupidi“. Kõigist küsitluses osalenud lapsevanematest alla poole ehk 43% nõustus väitega, et lahkuminek halvendas laste üldist heaolu ja 37% kinnitasid, et halvenes laste majanduslik olukord. Küsimuses kuidas ja mil viisil lahendada lahkuminekujärgne laste elukorraldus ning suhtluskord eemal elava vanemaga, oli üle poole ehk 52% respondentidest arvamusel, et need küsimused peavad saama lahendatud vanemate omavahelisel kokkuleppel ilma kõrvalise abita (vt joonis 7). Vanemate arvamused, et perelepitust või kohtusse pöördumist tuleks kasutada vaid kõrge konfliktsuse või siis perevägivalla juhtumite puhul, said eksperdilt järgmise mõttekäigu:

/.../ muidugi võiks kõiki probleeme ise lahendada, kui sul aga endal neid oskusi ei ole, siis ei tohiks olla häbiasi, et ma küsin selleks abi. See ei tohiks olla häbiasi ja

ma ei saa selle väitega nõustuda, sest kui abi võib saada ainult siis, kui sul on väga-
väga suured probleemid juba, siis sellises ühiskonnas mina ei tahaks küll elada.

Laste elukorralduse kokkuleppimise põhiliseks mõjuteguriks toodi kommentaarides korduvalt välja lahkuminekujärgset vanemate omavaheliste suhete kvaliteeti ja jätkusuutlikkust. Kommentaarid sisaldasid arvamusi, et lapsel peab olema üks kodu, kahe kodu vahet reisimine mõjutab lapsi psüühiliselt halvasti. Joonisel 7 on näha, et 40% respondentidest nõustub väitega, et lapsed peavad elama lahkuminekujärgselt ainult ühe vanemaga.

Joonis 7. Lahkumineku järgse laste elukorralduse ja suhtluskorra määramine

Samal joonisel on näha, et võrdset vanemlust pooldas ehk oli nõus või pigem nõus samuti 40% respondentidest ja tervelt 18% kõigist vastanutest ei osanud selle väite osas seisukohta võtta ja vastas „ei oska öelda“. Vanemate kommentaarid võrdse jagatud vanemluse osas olid väga vastakad. Ühe vanema kommentaar „Lapsi ei saa jagada. Kui jagada vanemlikud õigused, siis selliselt, et laps elab oma kodus ja vanemad elavad kordamööda tema juures, mitte vastupidi. Vanemad proovigu ise elada nädal ühes kodus ja nädal teises kodus ja nii aastaid“. Veel mitmelgi korral olid vanemad välja toonud nii

nimetatud “linnupesa vanemluse“, kus lapsed elavad oma kodus ja vanemad viibivad kordamööda laste juures. Üks ema kommenteeris oma vastust järgnevalt:

Lapsed võiksid olla peamiselt ühe vanema juures ja teise juures olla pikemaid nädalalõppe, koolivaheaegu vms. Siis on lihtsalt lihtsam vanemal kursis olla, et kui kaugel on laps õppimisega või mis teemad on koolis ning ka ühes kodus on lapsel lihtsam hakkama saada. Aga laps peaks saama ka valida, kelle juures ta soovib olla enamuse ajast.

Paljuski sõltub võrdselt jagatud vanemlus vanemate suhetest. Kui omavahelised suhted on konfliktised, siis ei suudeta võrdset vanemlust toimima saada ja see olukord ei pruugi olla lapse huvisid arvestav. Võrdse vanemluse ja laste elukorralduse osas on rohkem vanemate kommentaare välja toodud lisas 4. Eksperdi arvamus võrdset vanemlust pooldavate vastuste vähesuse osas oli:

/.../ võib-olla lapsel ongi parem, kui see nii-öelda 50/50 ehk võrdne vanemlus ei ole kivisse raiutud, vaid see on paindlik lahendus. See oleneb täiesti, kas vanemad elavad ühes linnas või mitte, millise keskkonnaga laps on harjunud, mitu last peres on. /.../ see, kui vanem juba pingutab ja püüab olla parem vanem eriti pärast lahkuminekut, on hästi suur samm edasi. /.../ Parim võrdse vanemluse näitaja on see, kui suudad teise vanemaga häid suhteid hoida. Võrdne vanemlus on siis, kui tehakse koos otsuseid, saab neid koos arutada, kui panustatakse võrdselt lapsekasvatamisse ja heaolusse, mitte ei jagata aega pooleks. Praegu mulle tundub, et kui keegi ütleb, et ta tahab saada võrdset vanemlust, siis pigem on see, et tahetakse poolt aega lapsega, mitte poolt panust ja vastutust kanda. Siin on ikka abiks enda harimine ja võib-olla siis ka suhtlusoskuste parandamine teise vanemaga.

Veel on joonisel 7 välja toodud, et perelepitaja abi lahkumineku protsessis vajaks 45% vanematest ja vastusevariandi „ei oska öelda“ märkis perelepitaja poole pöördumise osas ligi 35% vastanutest. Perelepituse osas lisati kommentaare, et kõrge konfliktisusega olukordades ei ole see teenus mõistlik ja vaid pikendaks protsessi ning sedagi, et tasuta teenusena on see väga vähe aega kättesaadav olnud. Samuti toodi välja, et riiklik teenus on konarlik ja ei täida veel oma eesmärki, perelepitaja pädevused ei vasta vanemate ootustele. Perelepitajalt oodatakse rohkem vanemlusenõustamist, psühholoogilisi oskusi

ning juriidilisi teadmisi. Eksperdi kommentaar respondentide rahulolematuse osas riiklikule perelepitusteenusele oli järgmine:

/.../teenusega jäävad rahule eelkõige need vanemad, kes tulevad lootuste ja ootustega, et vastutus on nende kanda ehk vanematel. /.../ Kui vanemad lähevad teenusele ootustega, mis ei ole reaalsed või nad ei ole valmis võtma selles oma vastutust, siis nad ei saa ka olla teenusega rahul. /.../ Meil võib olla ka maailma parim perelepitaja ja maailma parim teenus, kui see ei vasta lapsevanemate ootustele, siis on see mõttetu teenus. Sama tulemuse saame siis, kui vanemad on muutustele vastu ja ei tule sellega kaasa. Proovime pidevalt parandada oma teenust sellega, et mõista, milliste ootustega vanem sinna tuleb.

Vaid 12% respondentidest nõustus, et lahkuminekujärgse laste elukorralduse peaks määrama kohus (joonis 7). Kommentaarides tulevad esile mõlemad pooled, nii see, et kohtuga kokkupuuted on olnud ebameeldivad ning kohtu otsustega ei ole kerge leppida ja seda ellu rakendada, kui see, et kohus on olnud lapse arvamuse ning soovide osas väga mõistlik. Ühe vanema kommentaar:

Kahjuks olles täna selles süsteemis, siis ei ole meie lastekaitsetöötajad, kohtunik jms pädevad otsuseid adekvaatselt laste huvides absoluutselt tegema! /.../ Lapse õigustest ei räägi tänases tsiviilkohtumenetluses keegi. Seistakse väga jõuliselt lapse isa eest, vahet pole, kas ta väärkohtleb last või mitte.

Lahkumineku järgse laste elukorralduse ja heaolu osas, mis hõlmab endas ka laste soovidega arvestamist, oli eksperdi arvamus järgnev:

/.../ minu meelest on number üks asi, mida arvestada lahkuminekujärgse elukorralduse puhul just laste heaolu silmas pidades on see, et lapse elukvaliteet ei tohi pärast lahkuminekut langeda. /.../ Siin tuleb küsida hoopis niipidi, et mida laps vajab?

Küsimusele, mis puudutas laste arvamuse arvesse võtmist vanemate lahusjärgse laste elukorralduse ja suhtluskorra osas, vastas enamik respondente, et see on oluline ja sellega tuleb arvestada. Ühe vanema kommentaar „Lastel võiks lõppude lõpuks olla õigus kaasa rääkida oma soovide osas. Vähemalt koolilapsel, kellel on oma mõttemaailm ja arvamus

kujunemas“. Laste arvamuse arvestamise osas toodi kommentaarides veel mitmeid olulisi fakte nagu laste vanus ja areng, seda et lastega on selles olukorras kerge manipuleerida ja oli arvamusi, et nendelt arvamuse küsimine paneks lastele liigse vastutuse ja ei ole hea valik.

Ekspertidele esitatud küsimus, et millisel viisil saaks tema arvates veel lahku läinud lapsevanemaid toetada või milliseid teenuseid nad vajaksid oma vanemlike, suhtlemis- ja konfliktilahenduse oskuste parandamiseks, tõi ekspert välja oma hiljutise kogemuse Norras perelepituse konverentsil kuuldu osas. Norra on Eestile perelepitusteenuse arendamisel suureks eeskujuks ja õppida on neilt palju. Üks, mida ekspert välja tõi, on nn perenõustamiskeskused, kus pakutakse vanematele erinevaid teenuseid ja sealhulgas perelepitusteenust. Kuid oluline selle juures on fakt, et Norras on paralleelselt perelepitusega võimalik lahku läinud vanematel käia pereteraapias. Eksperti kommentaar:

Seda on vaja sellistel juhtudel, kui üks pool ei ole lahkuminekuga kas leppinud või sellest on raske üle saada. Siis saaks perelepituse panna pausile, käia teraapias ning siis jälle jätkata, tehes küll vahepeal ajutised kokkulepped suhtluskorras, mis ka juba suuresti aitaks olukorda parandada.

Eksperti nägemus oli, et Eestiski võiks olla sarnane lahkuminekuteraapia, kus vanemad saaksid tegeleda oma tunnetega ning jõuaksid kiiremini ja valutumalt lahuskriisist välja. Lisaks sellele inspireeris eksperti Norras rakendatav konfliktilahendamise kursus lahku läinud lapsevanematele. Kursus on mõeldud nn erijuhtumite tarbeks ehk need on sellised juhtumid, kus peres on esinenud lähisuhtevägivalda või on vanematevaheline väga kõrge konfliktsuse tase mingitel muudel asjaoludel (sõltuvushäired). Kursusel räägitakse, kuidas vanematevaheline kõrge konfliktsuse tase mõjutab last. Kursust viivad läbi nõustamiskeskuses töötavad spetsialistid ja seda on võimalik läbida ka veebis interaktiivselt, mis teeb võimalikuks selle kättesaadavuse kõigile. Ekspert jäi küll kahtlevale seisukohale, et kas ühe kursuse läbimine ikka inimest muudab, kuid samas tõdes, et alati tasub proovida, sest kui see võimalus aitab kasvõi 5% võrra mõne lapse elu õnnelikumaks teha, siis on see juba väga suur samm edasi ja proovimist väärt.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vanemate kogemused lahkumineku protsessi mõjust lastele ja lapsevanematele endile ning lahkuminekut ja võrdset vanemlust toetavate teenuste vajadus on märgatavad.

2.4. Järeldused ja ettepanekud

Arenenud riikides on viimastel aastakümnetel lahutuste arv aina suurenenud (Ramírez *et al.*, 2022, lk 2) ja lahkuminek ei ole enam tabu, vaid on saanud tavapäraseks käitumisnormiks. Statistika andmetel on ametlike lahutuste arv küll aasta-aastalt vähenenud nagu ametlike abielude arv, kuid lahkuminekuga seotud laste hooldusõiguslike küsimuste vaidlused kohtutes on selle näitajaga võrreldes ei lange (Eesti kohus, 2023). Selle töö raames korraldatud uuringust aga selgus, et vaid 12% vastanutest nõustus väitega, et laste hooldusõiguslikud küsimused tuleks lahendada kohtulikul teel.

Perekonna struktuur on viimase sajandi jooksul oluliselt muutunud (Dinisman *et al.*, 2017, lk 105) ja perekäitumine Euroopas põhjalikult ümber kujundatud (Sobotka & Berghammer, 2021, lk 178). Kui eelnevalt on lääne ühiskonnas olnud peamiseks peremudeliks abielupaar koos lastega, siis nüüd on see muutunud, juurde on tulnud üksikvanemad, uuesti abiellunud paarid, vabaabielupaarid ja vabatahtlikud vallalised (Vanassche *et al.*, 2013, lk 501). Seda kinnitab töö autori uuring, kust selgub, et suurem osa respondente olid lahku läinud mitteametlikust kooselust ehk vabaabielust ja see suhtestaatus oli valdav ka peale lahkuminekut. See võib olla ka eelpool toodud kohtu ja ametlike lahutuste statistika erinevuse põhjuseks, kuna lahutuse statistika ei kajasta vabaabieludest lahkuminekuid.

Lahkuminek on protsess, mis mõjutab kõiki pooli ja selle mõju võib olla üsnagi laiaulatuslik. See hõlmab endas keerukat sotsiaalsete suhete muutust, mis algab kooselusuhte purunemisega ning jätkub aastaid kestva ebastabiilsusega perekonnas (Ramírez *et al.*, 2022, lk 8). Sellegi uuringu tulemused kinnitavad, et suhted on sageli konfliktsed ja keerulised juba enne lahkuminekut ja konfliktsuse tase püsib või koguni tõuseb pärast lahkuminekut veelgi.

Antud töö probleemiks püstitas autor lapsevanemate vähese teadlikkuse lahkumineku mõjust lastele ja seda protsessi toetavatest teenustest, mis aitaksid vanematel laste

elukorralduslikke küsimusi lahendada konfliktivabalt ja kohtuväliselt. Osaliselt toetab tehtud uuringu tulemus töö probleemid välja toodud, kuna peaaegu pooled (48%) küsitluses osalenud vanemad otsisid lahkuminekujärgset tuge ja abi pigem oma sõprade ja sugulaste poolt, mitte ei pöördunud professionaalse abi poole. Pärast lahkuminekut ei otsinud üldse mingisugust abi 30% vastanutest. Seda kinnitas ka eksperdi arvamus, et professionaalse abi poole pöördumine on justkui häbiasi ja väga ei juleta seda teha, mis võib olla samuti tingitud teadlikkuse puudulikkusest, et millist abi ja mis juhtudel on inimestel võimalik saada.

Kui lähtuda Nylundi (2018, lk 17) ja tema kolleegide arvamusel, siis madala konfliktitasemega pered ei vajagi vaidluste lahendamisel toetavaid teenuseid, vaid lihtsalt rohkem infot võrdse vanemluse ja sotsiaalteenuste kohta, mõõduka konfliktitasemega pered vajavad abi omavahelise suhtlemise parandamiseks ning nende mõlema puhul on abiks perelipitusteenus. Kõrge konfliktitasemega pered vajavad aga juba intensiivsemaid ja spetsialiseeritumaid sekkumismeetodeid, kui seda on perelepitus. Selleks saabki olla vaid hetkel olemas olev võimalus pöörduda kohtusse, mis ei ole lapse huve silmas pidades mõistlik, nagu selgus ka vanemate kommentaaridest ja eksperdi arvamusel. Ka arvestatav hulk uuringus osalenud lapsevanematest oli seisukohal, et laste elukorralduslikud küsimused peaks vanemad suutma ise ära lahendada, ilma kõrvalise abita. See on võimalik kui konfliktitaseme tase on madal. Kui see aga nii pole, siis on vaja leida kohtule kõrvale muid lahendusi.

Üheks lahenduseks on parandada ja laiendada kõigile lahku läinud lapsevanematele tasuta kättesaadavat riiklikku perelepitusteenust. Lisaks ei ole hetkel võimalik üheselt mõista konfliktitaseme taset peres. Ka antud uuringus on see vanemate endi poolt määratletud. Hetkel puudub selge ja kõigile ühiselt arusaadav konfliktitaseme määramise instrument (Nylundi 2018, lk 17), mis võimaldaks eelpool toodud teooria kohaselt määrata pere konfliktitaseme madalaks, mõõdukaks või kõrgeks ning vastavalt sellele määrata perele sobiv teenus.

Perelepitusteenuse eesmärk on pakkuda lapsevanematele hooldusõigusküsimustes erimeelsuste tekkimisel alternatiivi kohtumenetlusele (Uudeküll, 2020, lk 4). Uuringust selgus, et küsitluses osalenutest on väga vähesed vanemad (14%) pöördunud perelepitusteenusele. Kuna 47% küsitluses osalenud oli lahku läinud rohkem kui viis

aastat tagasi, siis võib oletada, et teenusele pöördunud respondentide protsent on madal, kuna enne 1.09.22 polnud teenus kõigile soovijatele tasuta kättesaadav ja teadlikkust teenuse olemasolust oli puudulik. Teenust kasutanud respondentide arvamused olid vastakad. Arvati, et kui omavaheline konfliktsus on kõrge, siis perelepitus vaid pikendab protsessi ja kokkuleppeid ei ole nagunii võimalik saavutada muud moodi, kui kohtulikul teel. Osaliselt toodi vanemate poolt välja kogemus, et perelepitusteenus on veel konarlik ning ei vasta vanemate ootustele. Siinkohal teeb töö autor ettepaneku välja selgitada lahku läinud lapsevanemate ootused riiklikule perelepitusteenusele ja kaardistada olukord, kui võrd vastab riiklike perelepitajate pädevus vanemate ootustele. Teise võimalusena luua perelepituse kõrvale veel toetavaid teenuseid nagu näiteks eksperdi välja pakutud Norras kasutusel olev lahku läinud lapsevanematele mõeldud konfliktilahendusoskuste koolitusmudeliga sarnane teenus ja lapsevanemate vestlusring/toetusgrupe/koolitusi vanemlike oskuste parandamiseks. Kolmandaks võimaluseks oleks eksperdi poolt välja toodud mõte, luua sarnane süsteem Norrale, kus vanematel on võimalus käia paralleelselt perelepitusega ka pereteraapias.

Kui vanematevaheline konfliktsus on suur ja omavaheline suhtlus halb, siis sellel on otsene mõju laste vaimsele tervisele. Laste kohanemist vanemate lahkuminekuga mõjutavad lahkuminekule eelnevad ja järgnevad protsessid (Cao *et al.*, 2022, lk 500), kuid olulisemaks peetakse pigem lahkuminekule järgnevat faasi (Tulliuse *et al.*, 2022, lk 977), kuna just see mõjutab laste vaimse tervise näitajaid (Kravdal & Wörn, 2023, lk 93). Autori uuringust selgus, et üle poole (56%) vastanud lapsevanematest täheldas lahkuminekujärgselt laste vaimse tervise halvenemist. Mõned vanemad täheldasid ka lapse füüsilise tervise halvenemist ja seda just seoses jäiga ja lapsele mittesobiva kohtu poolt määratud suhtluskorraga. Kui mitmed uuringud on näidanud, et vanemate lahkuminek võib mõjutada laste hariduse omandamist ja õppetöös edasijõudmist (Kreidl *et al.*, 2017, lk 94; Grätz, 2014, lk 554), siis antud uuringus seda osalenud vanemate tagasiside ei kinnita. Vanemad ei täheldanud otsest seost lahkumineku ja laste käitumiskeskuste tekkimise või koolikohustuse mitte täitmise vahel. Siinkohal on töö autor arvamusel, et antud uuring ei ole piisav selles küsimuses järelduste tegemiseks ning antud teema vajaks edasist ja põhjalikumat uuringut.

Bergströmi ja tema kolleegide (2013, lk 4) kinnitusel, tunnevad lahu läinud vanematega lapsed nagunii madalamat heaolu, kui tuumikperedes elavad lapsed. Mitmete vanemate kommentaarid kinnitasid, et kohtus käimine ja kõrge konfliktisus nende omavahelistes suhetes halvendas laste üldist heaolu. Vaatamata sellele, et lahkumine mõjutab vaimse tervise osas lapsi rohkem, kui täiskasvanuid (Kreidl *et al.*, 2017, lk 96), tõid üle poolte lapsevanematest välja nende enda vaimse tervise näitajate halvenemise. Sellest võib järeldada ja seda kinnitasid respondentide kommentaarid, et kui vanematel on keeruline oma tunnete ja vaimse tervisega hakkama saada, siis jääb vanemal lapse toetamine keerulisel ajahetkel puudulikuks.

Üheks lahkuminekujärgseks lapse ja vanema vaimse tervise halvenemise põhjuseks võib olla ühe vanema poolne lapse võõrandamine teisest, lahus elavast vanemast (Bernet & Baker, 2013, lk 99). Antud uuringus kinnitasid võõrandamissündroomi kogemist 40% küsitlusele vastanuist. See on küll alla poole, kuid siiski töö autori arvates oluline osakaal. Lapse huve ja heaolu silmas pidades on lapsel õigus suhelda võrdselt oma mõlema vanemaga ja ühel vanemal ei ole õigust seda lapsele keelata. Seda kinnitab ka ÜRO laste õiguste konventsioon (1996) ning lapse heaolu on tähtsam, kui ühe vanema soov võõrandada teine vanem lapse elust (Kruk, 2012, lk 48).

Nii Ameerikas kui Euroopas on uuritud isade ja laste vahelisi suhteid pärast lahkuminekut. Välja on toodud, et kui isa on eelnevalt kooselu ajal lapsega olnud heades suhetes ja tema hooldamises osalenud, siis jätkub see pärast lahtutust (Haux *et al.*, 2015, lk 23). Et antud uuringus oli isade osakaal vastanute hulgas võrreldes emadega väike, siis on raske välja tuua just isade suhete kvaliteeti lastega, kuid enamik vastanutest pidas oma suhteid lastega nii enne, kui ka pärast lahkuminekut pigem heaks. Seda saab pidada oluliseks ja heaks näitajaks, kuna lapsevanemaks olemise kvaliteedi üheks hindamise kriteeriumiks peetakse vanema ja lapse vahelist head suhet ning kvaliteetne vanemlus on otseselt seotud lapse jagatud vanemlusega kohanemisega pärast vanemate lahkuminekut (Mahrer *et al.*, 2018, lk 327, lk 329). Jagatud vanemluse võimalikkusele mõjub positiivselt vanemate kõrgem haridustase, lapsekesksus ja paindlikkus (Kalmijn, 2015, lk 270; Sadowski ja McIntosh, 2016, lk 70). Autori küsitluses oli lisaks lapse ja vanema vahelisele heale suhte näitajale kesk- ja kõrgharidusega vastajate hulk kokku 96%. Sellest võiks eelnevale teooriale tuginedes järeldada, et suurem osa vastanutest suudab pärast

lahkuminekut luua konfliktivaba ja hea vanemlus kvaliteediga laste elukorralduse, kuid ometi antud järeldus reaalses elus ja kohtustatistikas kinnitust ei leia.

Teooriast selgub, et Rootsis on isade ja laste vahelised kontaktid pärast lahkuminekut kõige sagedasemad, Saksamaal aga kõige harvemad (Kalmijn, 2015, lk 271). Eestis tehtud uuringu järgi kohtub isaga kolmandik lahus elavate vanematega lastest vaid korra nädalas ning pooled lapsed vaid korra kuus (Anniste *et al.*, 2018, lk 60). Antud töös korraldatud uuringus otseselt seda ei uuritud, kuid vanemate kommentaarides toodi sageli esile, et lapse ja isa kohtumised on liiga harvad. Põhjuseks ema poolne lapse isast võõrandamine ja kohtumiste mittesoodustamine ning isade vähene huvipuudus laste elus osaleda. Mõned lapsed ei ole nendel põhjustel aastaid oma isaga suhelnud. Kuna ka respondentidest vaid kolmandik olid isad, siis antud uuringu tulemustest mingeid üldistavaid järeldusi antud küsimuses teha ei ole võimalik.

Uuringus osalenute konfliktisuse tase oli nii enne, kui pärast lahkuminekut väga kõrge ja omavaheliste kokkulepete saavutamine keeruline. Lahendus võiks siinkohal olla teavitustöö suhtlust parandavatest teenustest ja abi võimalikkusest enne konfliktide eskaleerumist ja vanemate kohtusse pöördumist. Mida varem jõutakse teenusele, seda väiksemad on lahkuminekuga kaasnevad tervislikud ja majanduslikud kahjud.

Uurijad on eelnevalt leidnud, et laste jaoks on kõige olulisem vanemate loodud madala konfliktisusega ja pingevaba suhtlus (Sadowski & McIntosh, 2016, lk 72). Autori tehtud uuringus ühtis sellega ka vanemate seisukoht – laste elukorralduse kokkuleppimise põhiliseks mõjuteguriks on vanemate omavaheliste suhete kvaliteet ja selle jätkusuutlikkus. Kuid reaalselt ellu rakendada vanematel seda tõdemust ei õnnestu, põhjuseks võib olla madal konfliktide lahendamise oskus. Lisaks sellele tuleb laste elukorralduslike küsimuste lahendamisel arvestada, et lapsed on erinevate vajadustega, need vajadused on ajas muutuvad ning nende käest tuleb pidevalt küsida ja hinnata, kuidas nad ennast selles olukorras tunnevad (Berman, 2018, lk 112). Küsitluse tulemustes ilmnes, et üle poole vastanutest oli arvamusel, et laste elukorralduslikud küsimused peaksid vanemad ise suutma kokku leppida ja sellesse protsessi tuleb kaasata ka lapsed. Ainus, mida lapsed soovivad, on näha oma vanemaid suhtlemas ja olla nende elu puudutavate küsimuste lahendamisel kaasatud (Ilves, 2021, lk 59).

Anniste jt (2018, lk 58) uuringust selgus, et vaid 5% lahutatud vanematega Eesti lastest elab jagatud võrdses vanemluses. Võrdse vanemluse tähtsust pärast lahkuminekut pidas antud küsitluses oluliseks alla poole ehk 40% vastanutest, kuid sama suur hulk pidas õigeaks, et lapsed peavad lahkuminekujärgselt elama vaid ühe vanemaga. Euroopas elab aga üha enam lapsi jagatud vanemluses (Berman, 2018, lk 105), milleks loetakse, kui laps viibib ühe vanemaga vähemalt 30% ajast. Samas pole selgelt teada, kuidas see mõjutab laste kohanemist vanemate kõrge konfliktsuse korral (Mahrer *et al.*, 2018, lk 324, 327). Küsitluses vastas 49 respondenti, mis on küll vaid 18% kogu vastanute hulgast, küsimusele võrdse vanemluse kohta „ei oska öelda“, mis eelpool toodud arvesse võttes võib tähendada, et mingil osal vanematest puudub kogemus võrdse vanemluse osas või teadlikkus, kuidas seda korraldada nii, et see oleks kasulik.

Eksperti arvates on võrdne vanemlus sageli vanemate arvates lihtsalt aja pooleks jagamine, milles puudub tahe võtta vastutust ja see ei ole piisav laste heaolu tagamiseks. Eksperti hinnangul on võrdse vanemluse üheks põhiliseks näitajaks selles sisalduv paindlikkus ja vanemate tahe teha koos otsuseid, kanda vastutust ja hoida teineteisega häid suhteid. Seda arvamust kinnitasid mitmed vanemadki oma kommentaarides. Seega vanemate pöördumine/suunamine perelepitusse, et kokku leppida suhtluskord ja elatisraha, ei täida oma eesmärki, kui tegelikult ei osata olla võrdsed vanemad. Vaja on teadmisi ning oskusi, kuidas oma emotsioonidega toime tulla, konfliktivabalt suhelda, olla võrdne vanem ja mõista, mis on lapsele parim ehk vanemlike oskuste koolitust. Seega nii Nylund ja tema kolleegid (2018, lk 23) kui ka van Dijk ja tema kolleegide (2020, lk 12) arvamusega ühtib töö autori arvamus, et oluline on vanematele õpetada konfliktide juhtimise oskuseid ning lahkuläinud lapsevanematega tegelevate praktikute (perelepitajate, lastekaitse töötajate) teadmisi suurendada positiivse ja negatiivse vanemluse, vanematevaheliste konfliktide mõjust ning lahkumineku järgse võrdse vanemluse tekkimise olulisusest.

Lahkumine võib kujundada indiviidi majanduslikku, sotsiaalset ja tervislikku teekonda (Couch *et al.*, 2015, lk 1489), selle taustal on uuritud lahkumineku ja töövõimetuse seoseid nii naiste, kui meeste osas ja on leitud omavaheline seos selles, et lahkumine mõjutab hilisemas elus nii naiste, kui meeste töövõimetust ja tööturul hakkamasaamist. Lahutusel on pikaajaline negatiivne mõju nii meeste, kui naiste tervisele veel mitu aastat

pärast lahutust (Couch *et al.*, 2015, lk 1507; Tamborini *et al.*, 2016, lk 109). Antud töö raames teostatud uuring töövõimetuse ja tööturul hakkamasaamise langust otseselt ei kinnita kuid töö autori arvates on see oluline ja vajaks edasist ja põhjalikumat uurimist. Küll aga nõustus üle poole vastanuist, et lahkuminekujärgselt halvenes nende majanduslik olukord. Kuna respondentide koguhulgas oli suurem osakaal naistel, siis võib järeldada, et pärast lahkuminekut halveneb just naiste majanduslik olukord.

Võttes arvesse, et 66% respondentidest määratles pärast lahkuminekut laste elukohaks ema elukohta, kinnitab see, et ühiskonnas suureneb aina üksivanemate osakaal, kellest suurem osa on emad. Seda kinnitab ka Anniste ja tema kolleegide (2018, lk 58) uuring, kust selgub, et viiendik Eesti lastest elab koos emaga. Üksikvanemaga perel on aga suurem oht sattuda vaesusesse ja sotsiaalsesse tõrjutusse ning suureneb vajadus sotsiaalteenuste järele (Zaborskis *et al.*, 2022, lk 11; Ramírez *et al.*, 2022, lk 2). Üksikvanemluse üheks sagedasemaks tekkepõhjuseks on Ramírez oma kolleegidega (2022, lk 2) välja toonud just abielulahutuse või muu kooselu lõppemise. Antud uuringus oli lahkumineku järgse üksikvanemluse osakaal umbes neljandik respondentidest.

Käesolevast töö tulemustest lähtuvalt teeb töö autor Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepituse tiimile järgnevad ettepanekud:

- viia läbi uuring ja selgitada välja lahku läinud lapsevanemate ootused perelepitusteenusele;
- kaardistada SKA lepinguliste partneritena teenust pakkuvate perelepitajate pädevuse vastavus vanemate ootustele ja vajadusel koolitada perelepitajaid;
- välja töötada konfliktisuse taseme määratlemise instrument, mille abil eristada madalat, mõõdukat ja kõrget konfliktisuse taset;
- välja töötada perelepitusteenus kõrge konfliktisusega ja lähisuhte vägivalla kahtlusega peredele või luua mõni muu kõrge konfliktisusega peredele mõeldud teenus toetamaks nende perede paremat toetamist;
- pakkuda lahkuläinud vanematele perelepituse kõrvale vajadusel tasuta pereteraapia teenust;
- tutvustada rohkem perelepitusteenust, et tekiks suurem teadlikkus teenusest ja selle erinevatest võimalustest;

- toetada kohalikke omavalitsusi looma rohkem võimalusi lapsevanematele tasuta vanemlusprogrammide läbimiseks, et paraneksid nende vanemlus-, suhtlus- ja konfliktilahendusoskused ning arusaamad kvaliteetsest ja võrdsest vanemlusest.

Püstitatud kahe uurimisküsimuse abil selgitas autor esiteks välja lapsevanemate kogemused lahkumineku protsessist ja selle mõjust lastele ja lapsevanematele endile. Uuringust selgus, et lahkumineku eelselt ja -järgselt on sageli vanematevahelised suhted konfliktised. Omavaheline suhtlus on seeläbi raskendatud ja kokkuleppeid on keeruline saavutada. Suhete halb kvaliteet mõjutab otseselt nii laste, kui vanemate endi vaimset tervist. Teine uurimisküsimus oli, et millist tuge vajavad lapsevanemad lahkumineku protsessis, et lapse hooldusõiguslikud küsimused saaksid konfliktivabama ja kohtuvälise lahenduse. Uuringust selgus, et lahkumineku protsessis, kas ei otsita üldse kõrvalist professionaalset abi või toetutakse paljuski oma sõprade ja sugulaste toele. Pöördujaid perelepitusteenusele oli vähe ja välja toodud kogemused ei olnud positiivsed. Vanemate ootused teenusele ei ole teenusepakkujale teada, seega on keeruline nendele ootustele vastata. Lapsevanemate vanemlikud- ja suhtlusoskused vajavad toetust, et konfliktid ei eskaleeruks ja laste hooldusõiguslikud küsimused saaks lahendatud rahumeelselt.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö teema valik on seotud asjaoluga, et lapsevanemate lahkuminek järele lahendatakse suur osa lapse hooldusõiguslikest küsimustest kohtulikul teel ja sellega seoses on perekonnaõiguslike küsimuste lahendamine kohtute koormust suurendanud. Vanematevahelised vaidlused ja kõrge konfliktisus võivad olla tingitud lapsevanemate vähesest teadlikkusest, kuidas lahkumine mõjutab lapsi ja neid ennast ning milliseid alternatiivseid võimalusi on lisaks kohtule laste hooldusõiguslike küsimuste lahendamiseks ja /või oma vanemlike oskuste parendamiseks.

Lõputöö teoreetilises osas annab autor ülevaate ajas muutunud perestruktuuride olemusest, lahutuse mõjudest ja vanemlussuhte säilimise olulisusest. Kui varem on lääne ühiskonnas olnud valdavaks peremudeliks abielupaar koos lastega, siis tänapäeval on see selgelt muutunud ja sellest tingituna on nende muutuste mõjud ja dünaamikad seotud eelkõige nendes peredes kasvavate laste heaoluga. Lahkumine on keeruline ja sotsiaalseid suhteid muutev protsess, mis mõjutab kõiki selles osalevaid pooli. Kuna tegemist on sageli pikalt kestva ning eskaleeruva konfliktse olukorraga, siis mõjutab see nii indiviidi vaimset, kui füüsilist tervist ning majanduslikku seisut. Lahku lähevad mees ja naine, ent lapsed vajavad aga vanemaid oma elu lõpuni ja vanemlussuhtest lahku minna ei ole võimalik. See tähendab, et pärast lahkuminekut peab säilima konfliktivaba ja laste heaolu soosiv vanemlik suhe. Selleks, et seda saavutada vajavad vanemad tuge ja mõistmist, ning sellest lähtudes uuriti käesoleva lõputöö raames lapsevanemate kogemusi lahkuminekumõjudest ja lahkuminekut toetavatest teenustest.

Uuringu läbiviimiseks kasutati segameetodit, mis sisaldas kvantitatiivset ankeetküsitlust ja kvalitatiivset ekspertintervjuud. Kvantitatiivsete andmete kogumiseks kasutati struktureeritud küsimustega ankeetküsitlust, millele vastasid ettekavatsetud valimi alusel lahku läinud lapsevanemad, kellel on vähemalt üks ühine alaealine laps. Küsitluse küsimused koostati teooriale ja uurimisküsimustele tuginedes. Ekspertintervjuu viidi läbi

poolstruktureeritud intervjuuna, mille küsimuste koostamisel lähtuti ankeetküsitlusest saadud vastustest.

Uuringu tulemustest selgus, et kõige rohkem mindi lahku mitteametlikust kooselust ja viimasest lahkuminekust on peamiselt möödas rohkem kui viis aastat. Vanemate omavahelised suhted olid konfliktsed ja keerulised juba enne lahkuminekut ning sageli kasvas konfliktsus pärast lahkuminekut veelgi. Vanemad täheldasid lahkuminekujärgselt nii laste, kui iseenda vaimse tervise langust. Abi küsimine lahkumineku protsessis ei olnud kuigi sage. Kui toetavat abi otsiti, siis rohkem oma sõprade ja sugulaste seast. Konfliktsete suhete lahendamiseks nähti sageli lahendust kohtust, kuna alternatiiv justkui puudub. Perelepitusteenusele pöördujaid oli vähe ning teenuse kasutajate kogemus ei olnud alati positiivne. Lahkuminekujärgselt võrdse vanemluse jätkumine ja laste arvamuse arvestamine tekitas mitmeid eriarvamusi. Eksperdi arvamuse osas jäi kõlama, et lahkuminekujärgse laste elukorralduse puhul on oluline jälgida mitte ajalist jaotust vanemate vahel, vaid lapse heaolu nii, et laste elukvaliteet ei langeks. Lahkuminekut toetavate teenuste kvaliteedi ning nende olemasolust vanemate teadlikkuse tõstmiseks on veel pikk maa minna.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et autori seatud eesmärk sai täidetud, kuna uuringu tulemustest selgus, et lahkumineku protsessis vajavad lapsevanemad rohkem teenuseid, mis pakuvad toetust ja abi konfliktsete suhetega toimetulemiseks. Sellele tuginedes saab töö autor teha ettepanekuid Sotsiaalkindlustusameti laste heaolu osakonna perelepituse tiimile.

Lõpetuseks soovib töö autor, et jääks kõlama eksperdi välja öeldud riikliku perelepitusteenuse käivitaja Ann Lind-Liibergi mõte, et perelepitus ei saa olla nagu puu üksikul väljal. Autor lisab omalt poolt, et vaja on süsteemset ja läbimõeldud lähenemist, et lahku läinud lapsevanemad leiaksid abi ja toetust, sest ainult nemad suudavad oma lapsi toetada ja on oma laste elude suurimad eksperdid. Laste elukorralduslike küsimuste lahendamiseks ei ole vaja kohtunikku, vaid koostööd tegevaid vanemaid.

VIIDATUD ALLIKAD

- Anniste, K., Biin, H., Osila, L., Koppel, K., & Aaben, L. (2018). *Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018. Uuringu aruanne*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. <https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/11/Lapsed-vanemad-aruanne.pdf>
- Askarzai, W., & Unhelkar, B. (2017). Research methodologies: an extensive overview. *International Journal of Science and Research Methodology*, 6(4), 21–42. https://ijsrm.humanjournals.com/wp-content/uploads/2017/07/3.Dr_-Walied-ASKARZAI-Bhuvan-Unhelkar.pdf
- Bergström, M., Modin, B., Fransson, E., Rajmil, L., Berlin, M., Gustafsson, P. A. & Hjern, A. (2013). Living in two homes – a Swedish national survey of wellbeing in 12 and 15 year olds with joint physical custody. *BMC Public Health*, 13, Article 868. <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/868>
- Berman, R. (2018). Children’s influence on dual residence arrangements: Exploring decision-making practices. *Children and Youth Services Review*, 91, 105–114. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.05.038>
- Bernet, W., & Baker, A. J. L. (2013). Parental Alienation, DSM-5, and ICD-11: Response to Critics. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 41(1), 98–104. <https://jaapl.org/content/41/1/98.long>
- Cao, H., Fine, M. A., & Zhou, N. (2022). The Divorce Process and Child Adaptation Trajectory Typology (DPCATT) Model: The Shaping Role of Predivorce and Postdivorce Interparental Conflict. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 25, 500–528. <https://doi.org/10.1007/s10567-022-00379-3>
- Civitta. (2022). *Tänapäevase lastekaitse juhtumikorralduse, andmevahetuse ja e-teenuste analüüs*. <https://en.calameo.com/read/0051513652d29c0de0d02>
- Couch, K. A., Tamborini, C. R., & Reznik, G. L. (2015). The Long-Term Health Implications of Marital Disruption: Divorce, Work Limits, and Social Security

- Disability Benefits Among Men. *Demography*, 52(5), 1487–1512. <https://doi.org/10.1007/s13524-015-0424-z>
- Dew, J. (2021). Ten Years of Marriage and Cohabitation Research in the Journal of Family and Economic Issues. *Journal of Family and Economic Issues*, 42(Suppl 1), 52–61. <https://doi.org/10.1007/s10834-020-09723-7>
- Dinisman, T., Andresen, S., Montserrat, C., Strózik, D., & Strózik, T. (2017). Family structure and family relationship from the child well-being perspective: Findings from comparative analysis. *Children and Youth Services Review*, 80, 105–115. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.06.064>
- Eesti kohtud. (2023). *Kohtute menetlusstatistika*. <https://www.kohus.ee/dokumendid-ja-vormid/kohtute-menetlusstatistika>
- European Convention on the Exercise of Children's Rights (25.01.1996) ETS No. 160. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=160>
- Grätz, M. (2014). When Growing Up Without a Parent Does Not Hurt: Parental Separation and the Compensatory Effect of Social Origin. *European Sociological Review*, 31(5), 546–557. <https://doi.org/10.1093/esr/jcv057>
- Haux, T., Platt, L., & Rosenberg, R. (2015). *Parenting and post-separation contact: what are the links?* CASE Working Paper, 189. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/casepaper189.pdf>
- Härkönen, J., Bernardi, F., & Boertien, D. (2017). Family Dynamics and Child Outcomes: An Overview of Research and Open Questions. *European Journal of Population*, 33(2), 163–184. <https://doi.org/10.1007/s10680-017-9424-6>
- Ilves, E. (2021). *Mitme koduga lapsed: kes, kus, mis on minu kodu? Suhtluskorra retoorika ja praktika* [Magistritöö, Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72432>
- Kalmijn, M. (2015). Father-child relations after divorce in four European Countries: Patterns and determinants. *Comparative Population Studies*, 40(3), 251–276. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-10en>
- Kalmijn, M., & Leopold, T. (2021) A New Look at the Separation Surge in Europe: Contrasting Adult and Child Perspectives. *American Sociological Review*, 86(1), 1–34. <https://doi.org/10.1177/0003122420973982>

- Kravdal, Q., & Wörn, J. (2023). Mental and Physical Health Trajectories of Norwegian Parents and Children before and after Union Dissolution. *Population and Development Review*, 49(1), 71–103. <https://doi.org/10.1111/padr.12530>
- Kreidl, M., Štípková, M., & Hubatková, B. (2017). Parental separation and children's education in a comparative perspective: Does the burden disappear when separation is more common? *Demographic Research*, 36(1), 73–110. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.36.3>
- Kruk, E. (2012). Arguments for an Equal Parental Responsibility Presumption in Contested Child Custody. *American Journal of Family Therapy*, 40(1), 33–55. <https://doi.org/10.1080/01926187.2011.575344>
- Lagerspetz, M. (2017). *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseeadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1; *Riigi Teataja I*, 06.01.2023, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>
- Lee-Maturana, S., Matthewson, M. L., & Dwan, C. (2020). Targeted Parents Surviving Parental Alienation: Consequences of the Alienation and Coping Strategies. *Journal of Child and Family Studies*, 29(8), 2268–2280. <https://doi.org/10.1007/S10826-020-01725-1>
- Lind-Liiberg, A. (2020). *Minu lahku mineku kogemus*. Sotsiaalkindlustusamet. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/minu_lahkumineku_kogemus.pdf
- Lind-Liiberg, A., & Uudeküll, R. (2021). Riikliku perelпитusteenuse väljaarendamine. *Sotsiaaltöö*, 3, 8–12.
- Lindström, M., & Rosvall, M. (2015). Parental separation in childhood, social capital, and suicide thoughts and suicide attempts: A population-based study. *Psychiatry Research*, 229(1–2), 206–213. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.07.034>
- Lindström, M., & Rosvall, M. (2016). Parental separation in childhood and self-reported psychological health: A population-based study. *Psychiatry Research*, 246, 783–788. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.10.049>

- MaCorr Research. (n.d.). *Sample size calculator*. <https://www.macorr.com/sample-size-calculator.htm>
- Mahrer, N. E., O'Hara, K. L., Sandler, I. N., & Wolchik, S. A. (2018). Does Shared Parenting Help or Hurt Children in High-Conflict Divorced Families? *Journal of Divorce and Remarriage*, 59(4), 324–347. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1454200>
- Mohajan, H. K. (2018). Qualitative research methodology in social sciences and related subjects. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 7(1), 23–48. https://mpr.aub.uni-muenchen.de/85654/1/MPRA_paper_85654.pdf
- Nylund, A., Ervasti, K., & Adrian, L. (2018). Introduction to Nordic Mediation Research. In A. Nylund, K. Ervasti & L. Adrian (Eds.), *Nordic Mediation Research* (pp. 1–5). Springer International Publishing AG part of Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73019-6_1
- Oja, L., Piksööt, J., Aasvee, K., Haav, A., Kasvandik, L., Kukk, M., Kukke, K., Rahno, J., Saapar, M., & Vorobjov, S. (2019). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2017/2018. õppeaasta uuringu raport*. Tervise Arengu Instituut. https://intra.tai.ee/images/prints/documents/158107216065_Eesti_kooliõpilaste_tervisekaitumine_2017_2018_uuringu_raport.pdf
- Olev, A. & Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 409–421 <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>
- Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 60, 395; *Riigi Teataja I*, 11.01.2023, 11. <https://www.riigiteataja.ee/akt/PKS>
- Platt, L., Haux, T., & Rosenberg, R. (2015). *Mothers, parenting and the impact of separation*. CASE Working Paper, 190. <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/casepaper190.pdf>
- Rajasalu, A. (2021). *Sotsiaaltöö praktikauurimus perelepitajate koolitusprogrammi koostamise protsessist Eestis* [Magistritöö, Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72450>
- Ramírez, F. B., Misol, R. C., Alonso, M. C. F., & Tizón, J. L. (2022). Prevención de los trastornos de la salud mental. Hijos de familias monoparentales [Vaimse tervise

- häärete ennetamine. Üksikvanemaga perede lapsed]. *Atencion Primaria*, 54, Artículo 102445. <https://doi.org/10.1016/j.aprim.2022.102445>
- Richardson, D. (2018). *Key Findings on Families, Family Policy and the Sustainable Development Goals Synthesis Report*. UNICEF. <https://www.unicef-irc.org/publications/948-key-findings-on-families-family-policy-and-the-sustainable-development-goals-synthesis.html>
- Riigikohus. (2023, 15. veebruar). *Kohtuotsus*. Kohtuasja number 2-21-5895. <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/fail.html?fid=332581538>
- Riikliku perelepitusteenuse seadus. (2021). *Riigi Teataja I*, 10.12.2021, 1; *Riigi Teataja I*, 31.03.2022, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/RPLS>
- Sadowski, C., & McIntosh, J. E. (2016). On laughter and loss: Children's views of shared time, parenting and security post-separation. *Childhood*, 23(1), 69–86. <https://doi.org/10.1177/0907568215570072>
- Sarv, M., Kasvandik, L., Mürsoo, A., Olm, A., Raag, L-L, & Tammur, A. (2021). Laps ja pere. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti ühiskonnas* (lk 22–46). Õiguskantsleri Kantselei. https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/Lapsed-Eesti-Uhiskonnas_kogumik%202021.pdf
- Statistikaamet. (2022a, 19. mai). *RV047: Abielud ja lahutused* [andmebaas]. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__demograafilised-pehinaitajad/RV047
- Statistikaamet. (2022b, 21. juuni). *RV351U: Lahutused ühiste alaealiste laste arvu, mehe elukoha ja asustusüksuse liigi järgi. Mõlemad abikaasad eestlased. haldusjaotus seisuga 01.01.2018* [andmebaas]. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik__rahvastikusundmused__abielulahutused/RV351U
- Steinbach, A. (2023). Coparenting as a mediator between physical custody arrangements and children's mental health. *Family Process*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/famp.12844>
- Stritzel, H., Green, M., & Crosnoe, R. (2022). A cross-national comparison of the linkages between family structure histories and early adolescent substance use. *Social Science & Medicine*, 315, Article 115540. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.115540>

- Sobotka, T., & Berghammer, C. (2021). Demography of family change in Europe. In N. F. Schneider & M. Kreyenfeld (Eds.), *Research handbook on the Sociology of the Family* (pp. 162–186). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788975544.00019>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2017). *Lapse heaolu hindamise käsiraamat*. https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf
- Sotsiaalkindlustusamet. (2023, 15. märts) *Perelepitus*. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajav-laps-ja-taiskasvanu/laste-ja-perede-abistamine/perelepitus>
- Sotsiaalministeerium. (2015). *Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perhuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf
- Tamborini, C. R., Reznik, G. L., & Couch, K. A. (2016). Work Disability among Women: The Role of Divorce in a Retrospective Cohort Study. *Journal of Health and Social Behavior*, 57(1), 98–117. <https://doi.org/10.1177/0022146515627849>
- Tullius, J. M., de Kroon, M. L. A., Almansa, J., & Reijneveld, S. A. (2022). Adolescents' mental health problems increase after parental divorce, not before, and persist until adulthood: a longitudinal TRAILS study. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 31(6), 969–978. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01715-0>
- Uudeküll, R. (2020). *Ekspertanalüüs perelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel*. Sotsiaalkindlustusamet. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/ekspertanaluus_perelepitusteenuse_korraldusest_kuue_euroopa_riigi_vordlusel.pdf
- Vanassche, S., Swicegood, G., & Matthijs, K. (2013). Marriage and Children as a Key to Happiness? Cross-National Differences in the Effects of Marital Status and Children on Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 14(2), 501–524. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9340-8>
- van Dijk, R., van der Valk, I. E., Deković, M., & Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families:

- Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79, Article 101861. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861>
- Varis, H., Hagnäs, M., Mikkola, I., Nordström, T., Puukka, K., Taanila, A., & Keinänen-Kiukaanniemi, S. (2022). Parental separation and offspring morbidity in adulthood: a descriptive study of the Northern Finland Birth Cohort 1966. *Scandinavian Journal of Public Health*, 50(5), 601–612. <https://doi.org/10.1177/14034948211014296>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. DSpace. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/36419>
- Zaborskis, A., Kavaliauskienė, A., Eriksson, C., Dimitrova, E., & Makari, J. (2022). Family Structure through the Adolescent Eyes: A Comparative Study of Current Status and Time Trends over Three Decades of HBSC Study. *Societies*, 12(3), Article 88. <https://doi.org/10.3390/soc12030088>
- Zygomatic. (n.d.). WordClouds.com. <https://www.wordclouds.com/>

Lisa 1. Ankeetküsitlus

Tere!

Olen Tartu Ülikooli Pärnu kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni korralduse eriala üliõpilane. Minu lõputöö eesmärgiks on uurida, milliseid teenuseid vajavad lapsevanemad lahkumineku protsessis ja millised on nende kogemused lahkumineku protsessi toetavatest teenustest. Küsimustiku täitmiseks kulub hinnanguliselt 7–10 minutit. Uuringus osalemine on anonüümne. Küsimuste korral kirjuta mulle kai.kunimagi@ut.ee

Täna koostöö eest!

1. Sugu

- Naine
- Mees

2. Vanus

- 20–29
- 30–39
- 40–49
- 50–59
- 60+

3. Haridus

- Põhiharidus
- Keskkharidus
- Kõrgharidus
- Muu (kommentaar)

4. Elukoht (rippoend)

- Harjumaa
- Hiiumaa
- Ida-Virumaa
- Jõgevamaa
- Järvamaa
- Läänemaa
- Lääne-Virumaa
- Pärnumaa
- Põlvamaa
- Raplamaa
- Saaremaa
- Tartumaa
- Valgamaa
- Viljandimaa

Lisa 1 järg

- Võrumaa
- Muu (väljaspool Eestit)

5. Teie viimasest ühiste alaealiste lastega suhtest lahkuminekust on möödas

- Vähem kui 1 aastat
- 1–3 aastat
- 3–5 aastat
- Rohkem kui 5 aastat

6. Millisest suhtevormist viimati lahku läksite?

- Ametlikult registreeritud abielu
- Mitteametlik kooselu/vabaabielu
- Muu (kommentaar)

Allikad: Vanassche *et al.*, 2013; Sobotka *et al.*, 2021; Zaborskis *et al.*, 2022; Kalmijn & Leopold, 2021; Kreidl *et al.*, 2017

7. Partneriga ühiste alaealiste laste arv peres enne viimast lahkuminekut

- 1
- 2
- 3 ja rohkem

Allikas: Kreidl *et al.*, 2017

8. Partneriga ühiste laste vanused viimase lahkumineku hetkel

- 0 – 4
- 5 – 8
- 9 – 13
- 14 – 17

Allikad: Bergström *et al.*, 2013; Lindström & Rosvall, 2016

9. Teie suhtestaatus praegu

- Uus registreeritud abielu
- Uus mitteametlik kooselu/vabaabielu
- Vallaline üksikvanem
- Muu (kommentaar)

Allikad: Vanassche *et al.*, 2013; Zaborskis *et al.*, 2022; Kreidl *et al.*, 2017; Ramirez *et al.*, 2022

10. Laste elukoht peale viimast lahkuminekut?

- Ema
- Isa
- Mõlema vanemaga jagatud suhtluskord
- Muu (kommentaar)

Allikad: Berman, 2018; Bergström *et al.*, 2013

Lisa 1 järg

11. Millist abi otsisite enne viimast lahkuminekut?

- Pereterapeut
- Psühholoog
- Õigusabi
- Lastekaitse
- Ohvriabi
- Psühhiaater
- Vanemlike oskuste toetamise programmid
- Paarisuhte koolitus
- Sugulased ja sõbrad
- Ei otsinud mingit abi
- Muu (kommentaar)

Allikad: Lind-Liiberg, 2020; Richardson, 2018; Anniste *et al.*, 2018

12. Millist abi otsisite peale viimast lahkuminekut

- Pereterapeut
- Perelepitaja
- Psühholoog
- Õigusabi
- Lastekaitse
- Ohvriabi
- Psühhiaater
- Vanemlike oskuste toetamise programmid
- Sugulased ja sõbrad
- Ei otsinud mingit abi
- Muu (kommentaar)

Allikad: Lind-Liiberg, 2020; Richardson, 2018; Anniste *et al.*, 2018

13. Kogesin lahkumineku järgselt teise vanema poolt laste võõrandamist minust.

- Jah
- Ei

Allikad: Bernet & Baker, 2013; Lee-Maturana *et al.*, 2020

14. Palun hinnake, kuivõrd järgnevate väidetega nõustute

	Ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus
Konfliktsuse tase partneriga enne lahkuminekut oli kõrge				
Konfliktsuse tase partneriga peale lahkuminekut oli kõrge				
Suhe/kontakt lastega enne lahkuminekut oli hea				
Suhe/kontakt lastega peale lahkuminekut oli hea				

Lisa 1 järg

Allikad: Ramírez *et al.*, 2022; Tullius *et al.*, 2022; Mahrer *et al.*, 2018; Nylund *et al.*, 2018

15. Lisage soovi korral kommentaar

.....

16. Palun hinnake, kui võrd järgnevate väidetega nõustute

	Ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus
Lahkumine halvendab minu vaimset tervist					
Lahkumine halvendab minu füüsilist tervist					
Lahkumine halvendab minu majanduslikku seisuga					
Lahkumine halvendab minu võimalusi tööturul					
Lahkumine halvendab minusotsiaalseid suhteid					

Allikad: Kravdal & Wörni, 2023; Cao *et al.*, 2022; Kreidl *et al.*, 2017; Couch *et al.*, 2015; Tamborini *et al.*, 2016

17. Lisage soovi korral kommentaar

.....

18. Palun hinnake, kui võrd järgnevate väidetega nõustute

	Ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus
Lahkumine halvendab laste vaimset tervist					
Lahkumine halvendab laste füüsilist tervist					
Lahkumine halvendab laste majanduslikku seisuga					
Lahkumine halvendab laste üldist heaolu					

Allikad: Couch *et al.*, 2015; Bergström *et al.*, 2013; Varis *et al.*, 2022; Lindström & Rosvall, 2016; Platt *et al.*, 2015

19. Lisage soovi korral kommentaar

Lisa 1 järg

.....

20. Palun hinnake, kuid võrd järgnevate väidetega nõustute

	Ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus
Lahkumineku järel tekkisid lastel koolis ja lasteaias käitumisprobleemid					
Lahkumineku järgselt tekkisid lastel probleemid koolikohustuse täitmisega					
Lahkumineku järgselt halvenesid lapse ja vanema suhted					

Allikad: Couch *et al.*, 2015; Strizel *et al.*, 2022; Kreidl *et al.*, 2017; Grätz, 2014; Kalmijn, 2015; Mahrer *et al.*, 2018

21. Lisage soovi korral kommentaar

.....

22. Palun hinnake, kuid võrd järgnevate väidetega nõustute

	Ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus
Pea õigeks, et peale lahkuminekut peavad lapsed elama ainult ühe vanemaga					
Pea õigeks, et peale lahkuminekut peavad lapsed elama jagatud vanemluses					

Allikad: Bergström *et al.*, 2013; Berman, 2018; Kruk, 2012; Mahrer *et al.*, 2018; Sarv *et al.*, 2021; Sadowski & McIntosh, 2016

23. Lisage soovi korral kommentaar

.....

Lisa 1 järg

24. Palun hinnake, kuivõrd järgnevate väidetega nõustute

	Ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Ei oska öelda	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus
Lahkumineku järgse laste elukorralduse ja suhtluskorra määramisega saavad vanemad iseseisvalt hakkama ja ei vaja kõrvalist abi					
Lahkumineku järgse laste elukorralduse ja suhtluskorra vanemaga otsustavad vanemad perelepitaja abiga					
Lahkumineku järgse laste elukorralduse ja suhtluskorra vanematega otsustab kohus					
Lahkumineku järgse laste elukorralduse ja suhtluskorra määramisel on oluline arvestada laste arvamust					

Allikad: Kruk, 2012; Lapse heaolu hindamise käsiraamat, 2017; Berman, 2018; Nylund *et al.*, 2018; Sadowski & McIntosh, 2016

25. Lisage soovi korral kommentaar

.....

Lisa 3. Ekspertintervjuu küsimused

Ekspertintervjuu küsimuste koostamisel tugines töö autor eelnevalt läbi viidud ankeetküsitluse vastustele.

1. Mida arvate ankeetküsitluses esile kerkinud vanemate seisukohast, et lahkuminekujärgne laste elukorraldus ning suhtluskord eemal elava vanemaga peaks lahenduse saama vanemate omavahelisel kokkuleppel ilma kõrvalise abita ja perelepitaja või kohtu poole tuleks pöörduda vaid vanemate kõrge konfliktsuse või perevägivalla juhtumite puhul?
2. Lahkumineku järgset võrdset vanemlust pooldas ankeetküsitluse alusel vaid 40% respondentidest ja 18% vastanutest puudus selles osas arvamus ehk vastati „ei oska öelda“. Milliseid võimalusi näete lahkumineku järgselt lapsevanemate toetamisel võrdse vanemluse saavutamiseks?
3. Kuidas suhtute ankeetküsitluses ilmnenud lahku läinud lapsevanemate kogemusse, et perelepitusteenus ei vasta vanemate ootustele, teenus on konarlik, ei täida oma eesmärki ja perelepitaja pädevus ei vasta vanemate ootustele?
4. Milliseid võimalusi näete riikliku perelepitusteenuse arendamisel, et teenus vastaks rohkem vanemate ootustele ja vajadustele?
5. Millisel viisil saaks veel toetada ja missuguseid teenuseid vajaksid lahku läinud lapsevanemad Teie arvates, et paraneksid nende vanemlikud-, suhtlemis- ja konfliktilahendus oskused?

Lisa 4. Respondentide kommentaarid

-
- **Pea õigeks, et lapsed elavad peale lahkuminekut ainult ühe vanemaga**
  - **Pea õigeks, et peale lahkuminekut peavad lapsed elama võrdses jagatud vanemluses**
-

Kolimine või kahe kodu omamine killustab last ja pigem peaksid vanemad vaeva nägema suhete hoidmisel oma lastega.

Oleneb lapse vanusest. Kui ta on piisavalt suur, siis saab ise otsustada, nooremate laste ja väikelaste puhul võiks laps emaga olla. Oleneb paarisuhtest ja vanemlikest oskustest.

Lapsed vajavad stabiilsust ja turvalist keskkonda ja vähemalt ühte vanemat, kes seda 100% pakub. Kellega turvaliselt ennast välja elada, tundmata ohtu, et minema "komandeeritakse". Pinge tuleb maha võtta, et peab olema hea laps, äkki vanem lahku.

Kui võrdne jagatud vanemlus tähendab seda, et laps elab nädal või kaks ühe vanemaga ja nädal või kaks teise vanemaga, siis seda ma ei poolda ja logistiliselt ka ette ei kujutaks. Kui lapsed elavad konkreetses kohas/kodus ja vanemad elavad seal vahetustega - seda kujutaks rohkem ette

---

Mõlemal vanemal peab säilima hea ja usalduslik side lapsega, aga see ei pea ega saa alati tähendada 50/50 ajajaotust.

See peaks tulenema vastavalt konkreetsele juhtumile. Täna elan laste emaga ühe tänava peal, lastel on koolidesse ja trennidesse üks ja sama maa, ei näe probleemi miks ei võiks lapsed elada pool aega emaga ja pool aega isaga.

Vanemalus peab olema alati jagatud, kuid mitte nii, nagu seda tänapäeval tõlgendatakse. Laps peab saama olulise osa ajast, so minimaalselt 1/3 ajast mõlema vanema tähelepanu. Mõlemad vanemad peavad lapsega tegema igapäevategevusi. Pelgalt pühapäevavanema roll ei anna teavet selle kohta, kuidas täidab vanema rolli teisest soost vanem.

Olen oma näite põhjal veendunud, et lapsel peab olema üks kindel kodu ja turvakeskkond koos stabiilse vanemaga. Ideaalis peaks säilima suhe mõlema vanemaga ning lapsel armastav suhe mõlemaga, kusjuures vanematel lugupidamine teineteise vastu. Lisaks on vanemad ühtmoodi reeglites kokku leppinud. Täiesti hävitav on, kui vanemad teineteist vaenavad, on kardinaalselt eri reeglite ja väärtustega ning lahusolev vanem tegeleb lapse jõhkra vaimse terroriga ja manipuleerimisega enda nartsissistliku ja majandusliku ego rahuldamiseks.

Laste turvatunde ja kuuluvustunde (elukeskkond) on parem kui ühe vanema juures on kõik kindel ja teisel käiakse nn.külas. Küllamineku korrad valivad lapsed ise, ainus tingimus minu poolt on, et see ei tohi segada kooliskäimist.

Sõltub, kuidas lahku minnakse. Kui üks vanem on olnud teise suhtes vägivaldne ja võib-olla vägivaldne ka lapsega, siis ei saa mingil juhul nõuda lapse vägivaldse vanema juurde minemist lihtsalt seetõttu, et suhtluskord nõuab nii. Samuti ei saa sundida last teise vanema juurde pikaks ajaks minema, kui see teeb tema igapäevaelu oluliselt keerulisemaks - nt peab palju varem hakkama kooli sõitma, ei saa sõpradega suhelda jmt.

Lastel peaks jääma elukorraldus võimalikult samaks /kool, trennid päeva rutiin. Seda on võimatu teostada, kui vanemad elavad teineteisest kaugel. Seega võrdselt jagatud vanemlus sellisel juhul ei lähtu lapsest vaid ühe vanema jonnist. Küll peab olema lapsel kogu aeg kontakt mõlema vanemaga ja siin on koht, kus peale emotsionaalset lahkuminekut peaksid vanemad õppima koostööd tegema. Lapsevanem, kes nõuab lapselt iga nädal kodude vahetust, peaks selle kõigepealt praktikas poole aasta jooksul ise läbi tegema, et näha kuidas see psühholoogiliselt mõjub.

SUMMARY

PARENTS' EXPERIENCES OF THE IMPACT OF SEPARATION AND SUPPORT SERVICES

Kai Kunimägi

The choice of the topic of this thesis is related to the fact that in modern society the resolution of child custody disputes following parental separation is a challenge. There has been an increase in the number of family law cases in civil courts. Parents have a low awareness of the impact of divorce and post-divorce support services to help them resolve their children's living arrangements without conflict and out of court. It is therefore necessary to identify parents' needs for services to support them during the separation process. For this reason the following research questions were posed: What are parents' experiences of the separation process and its impact; What kind of support do parents need during the separation process in order to resolve child custody issues in a conflict-free and out-of-court way?

The theoretical part gives an overview of the changes in family behaviour in recent decades, the nature of family structures, the effects of divorce and the importance of maintaining the parental relationship. Divorced, cohabiting and sole parents are an increasing proportion of society. While the predominant family model in western society used to be a married couple with children, today this has clearly changed. The implications and dynamics of these changes are therefore primarily concerned with the well-being of the children growing up in these families. Divorce is a complex and socially transformative process that affects all parties involved. The period preceding and following divorce and the level of conflict during this period are highly influential. The mental and physical wellbeing of both children and parents is affected, as well as children's educational performance, and families' social coping and parenting skills. Equal and conflict-free parenting is essential after divorce.

The research method used in this study was a mixed method, quantitative questionnaire survey and qualitative expert interviews. The sample was drawn using a non-probability sampling method and according to specific criteria set by the researcher. The purposive sampling criteria for the questionnaire survey are divorced parents with at least one minor child in common. A structured questionnaire survey was used to collect data. The survey also included questions with a free-response option. Descriptive statistical data analysis and content analysis were used to analyse the data. A semi-structured expert interview was conducted with the head of the Family Mediation Service of the Social Insurance Board. The expert interview questions were based on the answers to the previously conducted questionnaire.

The study found that pre- and post-separation relationships between parents are conflictual. The most frequent separation happened after an informal cohabitation. Post-divorce communication between parents is complicated and agreements are difficult to reach. The poor quality of relationships has a direct impact on the mental health of both children and parents. In the process of separation, parents do not seek professional help and tend to rely on the support of their friends and relatives. Court was often seen as the solution to conflictual relationships, as there seemed to be no alternative. There were few referrals to family mediation services and parents' experiences of the service were not positive. Parents' expectations are not known to the service provider, so it is difficult to respond to these expectations.

Parenting and communication skills of parents need support in order to prevent conflict escalation and to ensure that custody issues can be resolved peacefully. Proceeding with equal parenting after separation and taking into account children's opinion raised a number of divergent views. According to the expert's opinion, in case of post-separation arrangements for children it is important to take into consideration not only time between the parents, but also the well-being of the child, so that the child's quality of life will not change.

The aim set by the author was reached. The results of the study showed that parents need more services that offer support and help in coping with conflictual relationships in the process of separation. Based on this, the author makes the following suggestions to the

Family Mediation Team of the Child Welfare Department of the Social Insurance Board: Conduct a survey and find out the expectations of separated parents towards family mediation services; map the competences of family mediators providing services as partners of the Social Insurance Board to match parents' expectations and train family mediators if necessary; develop a tool to define the level of conflict between parents, distinguishing between low, moderate and high levels of conflict; develop a family mediation service for families with high levels of conflict and suspected intimate partner violence or other services for families with high levels of conflict to provide a better support for them; offer free family therapy, if needed, alongside family support for separated parents; increase an awareness of the family mediation service and different options available; support local government to create more opportunities for parents to attend free parenting programmes to improve their parenting, communication and conflict resolution skills.

The author considers that this thesis did not provide an answer on to the link between children's behavioural difficulties and school non-compliance and parental divorce and secondly on the links between adult inability to work and labour market failure and divorce. Further and more in-depth research is needed

Finally, the author wishes to echo the point made by the expert, Ann Lind-Liiberg, who launched the family mediation service, that family mediation cannot be like a tree in a deserted field. For her part, the author adds that a systemic and thoughtful approach is needed to ensure that separated parents could find help and support, as only they can support their children and are the greatest experts in their children's lives. It is not a judge who is needed to resolve children's life issues, but parents coworking together.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kai Kunimägi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lapsevanemate kogemused lahkumineku mõjust ja toetavatest teenustest“, mille juhendaja on Kandela Õun, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kai Kunimägi

16.05.2023